

VODNIK PO IDEJAH

Religija in filozofija v preteklosti in danes

*Linda Smith
in
William Raeper*

Kazalo

William Raeper in Linda Smith

VODNIK PO IDEJAH

Religija in filozofija v preteklosti in danes

Naslov izvirnika:

A BEGINNER'S GUIDE TO IDEAS

Religion and philosophy past and present

Poslovenil: Božidar Kante

Jezikovni pregled: Marta Pavlin-Povodnik, Jože Skaza, Ivan Mohar

Stavek in prelom: ONZ Jutro

Izdal in založilo: ZALOŽNIŠTVO JUTRO, Jutro d.o.o., Ljubljana, Glinškova pl. 22

Za založbo: Stane Kodrič

Copyright © za slovensko jezikovno področje: Jutro d.o.o., Ljubljana

1. natis, 1995 – natisnila Tiskarna Dan, Ljubljana

Text copyright © 1991 Linda Smith & William Raeper.

Original edition published in English under the title *A Beginner's Guide to Ideas* by Lion Publishing, Oxford, England

Copyright © 1991 Lion Publishing

CIP – kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

130.2(035)

SMITH, Linda
Vodnik po idejah : religija in filozofija v preteklosti in danes
/Linda Smith in William Raeper ; [iz angleškega jezika prevedel
Božidar Kante]. - 1. izd. - Ljubljana : Jutro, 1994

Prevod dela: *The Beginner's Guide to Ideas*
ISBN 961-6006-06-1

1. Raeper, William
40275200

Knjigo lahko naročite: JUTRO d.o.o., Glinškova pl. 22, 61113 Ljubljana
ali po telefonu (061) 347-915

I. del:	Kako in kaj lahko vemo?	8	V. del:	Zakaj pravzaprav bivamo?	59
	PISTEMOLOGIJA			EKSISTENCIALIZEM	
1	Vednost in razum <i>Platon in stari Grki</i>	8	13	Vera: najvišji način življenja <i>Søren Kirkegaard</i>	59
2	Spoznavne teorije <i>Platon in Aristotel</i>	12	14	Narava biti <i>Martin Heidegger</i>	63
3	Vera in razum <i>Avguštin</i>	17	15	Svoboda izbire <i>Jean-Paul Sartre</i>	66
II. del:	Kdo sem?	21	VI. del:	Ali je vse v duhu?	69
	VPRAŠANJE IDENTITETE			PSIHOLOGIJA	
4	Narava duše <i>Aristotel in identiteta</i>	21	16	Bog kot psihološka projekcija <i>Ludwig Feuerbach</i>	69
5	Duh in telo razdeljena <i>Dualizem Renéja Descartesa</i>	23	17	Nezavedni duh <i>Sigmund Freud</i>	74
6	Kaj določa ceno duši? <i>Sodobna razprava duh/telo</i>	26	18	Kolektivno nezavedno <i>Carl Gustav Jung</i>	78
III. del:	Ali Bog obstaja?	30	VII. del:	Kako bi morala biti organizirana družba?	81
	FILOZOFIJA RELIGIJE			POLITIKA	
7	Od Platona do Bertranda Russella <i>Dokazi za božje bivanje</i>	30	19	Država <i>Platon</i>	81
8	Pet poti <i>Tomaž Akvinski</i>	35	20	Skrajni politični pragmatist <i>Niccolò Machiavelli</i>	86
9	Dokaz iz religioznega doživetja <i>Svetlo pismo in mistiki</i>	40	21	Razredni boj <i>Karl Marx</i>	91
IV. del:	Poti k vednosti	46	VIII. del:	Ali je človek merilo vseh stvari?	95
	RACIONALIZEM IN EMPIRIZEM			HUMANIZEM	
10	Spozнатi z duhom <i>René Descartes</i>	46	22	Vzpon humanizma <i>Erazem in renesansa</i>	95
11	Spozнатi s čuti <i>John Locke in škof Berkeley</i>	51	23	Onstran dobrega in zla <i>Friedrich Nietzsche</i>	99
12	Meje vednosti <i>David Hume</i>	55	24	Humanizem v sodobnem svetu <i>John Stuart Mill</i>	104

Uvod

IX. del:	Kdo je Jezus?	108	XIII. del:	Kakšne so meje resničnosti?	165
KRISTUSOVA OSEBA					
25	Kristologija skozi obdobja <i>Jezus, božji Sin</i>	108	37	Iskanje transcendentnega <i>Krščanstvo in paranormalno</i>	165
26	Božje kraljestvo <i>Jezus iz Nazareta</i>	113	38	Hudič in vsa njegova dela <i>Verovanje v satana danes</i>	170
27	Razodetje in odgovor <i>Nekateri ljudje vere</i>	117	39	Problem zla in trpljenja <i>Starodavno vprašanje</i>	174
X. del:	Kakšno mesto ima Sveti pismo	122	XIV. del:	Bog Mati?	179
VPRAŠANJE RAZLAGE					
28	Boj za razumevanje <i>Zgodnji kristjani</i>	122	40	Moškost razuma <i>Feministično gledišče</i>	179
29	Reformacija <i>Martin Luter in Jean Kalvin</i>	128	41	Patriarhat in ženske <i>Mary Wollstonecraft in druge</i>	184
30	Razlaga Svetega pisma danes <i>Konservativci in radikalci</i>	133	42	Moško in žensko v Svetem pismu <i>Feministična teologija</i>	188
XI. del:	Ali ima znanost odgovore?	138	XV. del:	Renesansa ali zmota?	191
ZNANOST IN VERA					
31	Stvarjenje in evolucija <i>Charles Darwin</i>	138	43	Premik paradigm <i>Sodobna gibanja Nove dobe</i>	191
32	Pomen sodobne znanosti <i>Einstein in nova fizika</i>	144	44	Kult sebstva <i>Psihologija Nove dobe</i>	197
33	Čudeži v znanstvenem svetu <i>Humov dokaz</i>	148	45	Jutrišnji svet <i>Ptičje gledišče</i>	200
XII. del:	Kakor vam drago?	153	Stvarno kazalo		
RELATIVIZEM					
34	Razsvetljenstvo <i>Immanuel Kant</i>	153			
35	Moralni relativizem <i>William James in ameriški pragmatisti</i>	158			
36	Pluralizem <i>Religija je relativna</i>	162			

Lahko bi se vprašali, o čem sploh govori filozofija. Je res samo za visokoletče intelektualce, ki premišljevanju namenjajo ure in ure?

Filozofija ne govori zgolj o tem, kako misliti; govori o tem, kako živeti. Filozofija podrobnejše preučuje ideje, ki so temelj tega, kako preživljamo naša življenja. Kar mislimo, dejansko prizadeva naše gledanje o nas samih in naš pogled na druge ljudi in svet.

Vsekako med nami ima v svoji glavi mešanico idej o sebi in svetu. Te ideje so od nekod prišle. Naša knjiga preučuje različne ideje – iz različnih dob, od različnih ljudi in iz različnih krajev. Poskušali smo vam pokazati, zakaj se je o teh idejah sploh premišljevalo in kakšna je njihova pomembnost. Tako lahko uzrete sebe in vaše lastne ideje v primerjavi z izvorom in zgodovino – kot del celotne zgodovine filozofije, ki se še vedno piše, vsakič ko o čem razmišljamo.

S to knjigo sva se odločila, da bova preučila krščanstvo in zahodnjaško filozofijo, ki sta oblikovala in vplivala na zahodno družbo. Najina knjiga ne ponuja nobene razlage vzhodnjaške filozofije ali nekrščanskih religij. Toda četudi ste vernik kake druge religije, ali pa sploh ne verujete v nobeno religijo, bi vam ta študija morala koristiti. Kajti če živite na Zahodu, so ideje, utelešene v družbi, zrasle iz 'zahodnjaškega' načina razmišljanja.

Posamezna razmišljanja se vam utegnejo zdeti težavna. In tudi so težavna. Vendar misliva, da se je vredno potruditi. Ideje so zelo pomembne. Za pogovori, mediji, televizijo, političnimi prepričanji in izobraževalno politiko se pogosto skrivajo cele filozofije, ki gredo mimo neopaženo, ker se ljudje o stvareh nikoli niso naučili razmišljati na tak način. Če se vaš duh lahko nauči potovati preko različnih ozemelj mišljenja, vam bo vir zanimanja in izliv skozi celotno vaše življenje. Vi pa utegnete postati sposobni, da se med tako številnimi prepričanjimi, verovanji, vrednotami in spremembami v naši današnji družbi naučite prepoznati, kaj je dejansko povedano – od kod prihajajo ideje in kam vodijo. Upava, da vam bo filozofsko in religiozno prakticiranje mišljenja dalo več izbire, kako misliti o stvareh.

Glede na obseg in okvir knjige nisva mogla pokriti vseh pomembnih idej v zahodnjaški filozofiji. Tako na primer ni bilo prostora za preučevanja Wittgensteina ali Spinoze.

Upava, da bo ta knjiga koristna. Velika vprašanja o življenju, pomenu, realnosti in Bogu se še vedno zastavlajo in nemara bolj kot kdaj koli prej potrebujemo zmožnost mišljenja in odločanja o tem, kateri je tisti temelj, na podlagi katerega bi morali živeti svoja življenja.

Opomba za učitelje

Ta knjiga je namenjena posameznikom in tudi šolam. Za njeni rabi v izobraževanju sva imela v mislih dve glavni ideji. Obstajala je potreba po svežem gradivu za učni načrt religioznega izobraževanja dijakov srednje šole. Mnogo učiteljev je povedalo, da je bil na tej stopnji pravi izliv vzdrževati religiozno zanimanje. Ta knjiga je poskus, da bi oskrbeli intelektualni izliv in zadostili krščanskim zahtevam. Odnos med filozofijo in krščanskim mišljenjem preučujeva vseskozi.

Poleg tega sva prepričana, da v našem izobraževalnem sistemu primanjkuje splošne vedenosti o zgodovini filozofske in religioznih idej. Toda te ideje so v temelju in vplivajo na način našega sedanjega razmišljanja. Njihovo poznavanje je temeljno za razumevanje tega, kako v naši sedanji kulturi gledamo na realnost, vključno z religiozno realnostjo. Filozofska pismenost se utegne – z nastopom Evropske zveze – pokazati kot izobraževalna nuja, če naj bi naši dijaki razumeli širšo evropsko kulturo.

Obstaja tudi veliko pomanjkanje učiteljev, kvalificiranih v duhu Cerkve. Tako sva poskušala napisati knjigo, ki jo lahko uporabljajo tudi učitelji 'nespecialisti'. Poglavlja so samostojna in pospremljena z vprašanji in spremljajočim gradivom. Večino poglavij je mogoče uporabiti ločeno od ostale knjige. Če na primer poučujete snov o feminizmu ali humanizmu, lahko uporabite knjigo selektivno.

Upava, da bo knjiga, v času ko se spreminja učni načrt in tudi izobraževalna filozofija, v pomoč. Nemara se je treba bolj kot kdaj koli prej zavedati idej, ki stojijo za temi spremembami. In morda naši študentje prav zdaj potrebujejo kritične usmeritve za pravilno razmišljanje sredi takega kulturnega prevrata.

Linda Smith, King's College, London

William Raaper, Oxford

»... ukazu boga pa, ki mi veleva, kolikor sem mogel presoditi in uganiti, da budi moje življenje posvečeno iskanju modrosti pa ovedanju samega sebe in drugih, da bi bil nepokoren ... Nimam nikakršnega opravka s fizičnimi špekulacijami.«

Sokrat v Platonovi Apologiji

I. del

Kako in kaj lahko vemo?

EPISTEMOLOGIJA

Filozofija govorji o idejah – idejah o svetu, idejah o ljudeh in idejah o tem, kako živeti. Običajna slika filozofa je slika nekoga, zaklenjenega med skladovnico knjig in odmaknjenega od vsakdanjega življenja. Toda filozofija govorji o vsakdanjem življenju. Filozofija in krščansko-judovska tradicija sta v temeljih zahodne kulture in civilizacije. Vsi mi nosimo naokoli ideje, ki izvirajo iz mož in žena, ki so skozi stoletja pomagali oblikovati način našega razmišljanja. Toda kaj je filozofija in kako me nemara zadava? Veliko nas je prepričanih, da smo preveč ‚praktični‘ ali ‚zdravorazumski‘, da bi se mučili z idejami, toda to je že neka druga filozofija!

Knjiga obravnava dva pojma: ‚filozofijo‘, ki pomeni ‚ljubezen do modrosti‘, in ‚teologijo‘, ki pomeni ‚govorjenje o Bogu‘.

Modrost je neka vrsta vednosti. Filozofija se na splošno ukvarja s tem, kako vemo stvari in kaj lahko vemo. Filozofija zastavlja taka vprašanja, kot:

► Ali ima univerzum kakšen smisel?

Rodinov ‚Mislec‘ – znamenita podoba za življenje duha. Ta knjiga pričuje zgodbo idej: kako so na ključna vprašanja, ki nas begajo, odgovorili na mnoge različne načine od starih Grkov pa vse do današnjih dni.

- Kako bi morali živeti?
- Ali za naravo obstaja kakšen red?
- Ali obstaja morala za vsakogar ali pa se morala v različnih obdobjih in v različnih krajih dejansko spreminja?

Filozofska vednost ni znanstvena vednost. Pravzaprav bi veliko sodobnih filozofov trdilo, da je filozofija sposobnost, način mišljenja o svetu. Filozofija ni ‚kaj veš‘, temveč ‚kako misliš‘. Kleč filozofije je oblikovati prava vprašanja, ne pa najti prave odgovore.

V šoli se lahko dijaki ob koncu vsake ure premaknejo iz razreda v razred. Lahko se učijo geografijo, zgodovino, matematiko in angleščino. V vsakem šolskem urniku je vednost, ki naj bi se je naučili, razdeljena na različne predmete. To ni bilo vselej tako. Ko so stari Grki začeli razmišljati o svetu, v katerem so živelji, so svoje iskanje vednosti imenovali ‚filozofija‘. Zgodovina vednosti je torej podobna drevesu z enim debлом in mnogimi vejami.

Sama filozofija se je razdelila na področje etike, politične filozofije, metafizike, filozofije religije, logike in filozofije jezika.

Študenti filozofije na univerzi bodo ugotovili, da se središčni del njihovega študija ukvarja z naravo in mejami človekove vednosti. Ta študij, imenovan po grški besedi za ‚vednost‘ *episteme*, se imenuje ‚epistemologija‘. Epistemologija je v samem korenju filozofije.

Začetki zahodne filozofije

Zahodna filozofija se je začela pred 2.500 leti v stari Grčiji, v začetku 6. stoletja pred Kristusom. Stari Grki so imeli neizmerljiv vpliv na zahodno civilizacijo in na to, kako razmišljamo o svetu.

Grki so si izmislili matematiko, znanost in filozofijo. Bili so prvi ljudje, ki so zapisali lastno zgodovino, o svetu pa so razmišljali na duhovno odprt način, neodvisno od množice idej, ki bi jih ponujala kakršna koli religija. Njihova lastna religija,

Sokrat in kristjani

Na Sokratovo smrt so gledali kot na mučeništvo. ‚Mučenec‘ je tisti, ki je nepravično pokončan zaradi svojega verovanja. Krščanska Cerkev je na Sokrata gledala skoraj kot na predkrščanskega kristjana; zaradi njegovih idealov in integritete so si ga zgodnji krščanski misleci poskušali prisvojiti kot kristjana. To se je delno zgodilo zato, ker si je krščanstvo želelo, da bi bilo videti spoštljivo do antike – to pa je počelo z usklajevanjem z grškim mišljenjem – in delno zato, ker je bil Sokrat izjemna oseba.

Sokrat je kajpada živel nekaj stoletij pred Kristusom.

Justin Mučenec je v svoji drugi ‚Apologiji‘, napisani v letih 150–160, pisal o Sokratu kot o kristjanu pred Kristusom. Justin je trdil, da je Jezus v svetu vselej obstajal kot božja beseda. Božja beseda je vplivala na svet za vselej, celo pred ‚inkarnacijo‘, ko je Jezus postal človek:

»Kateri koli človek je že pravilno kar koli povedal, vse to pripada nam, kristjanom. Kajti takoj za Bogom smo mi tisti, ki častimo in ljubimo besedo, ki je od nespočetega in neizrekljivega Boga, saj je tudi postal človek zavoljo nas, tako da nam s tem, ko deli naše trpljenje, utegne prnesti tudi ozdravljenje. Kajti vsi oni pisci so bili zmožni videti temno resničnost skozi seme vanje vsajene Besede.«

s svojo raznolikostjo človeku podobnih bogov, ima le malo opraviti z resnim teoretičnim razglabljanjem o univerzumu. Poleg filozofije so Grki s Homerjevo *Iliado* in *Odisejo* ustvarili veliko literaturo, s Sofoklejevimi, Evripidovimi in Ajshilovimi tragedijami veliko dramo, pa tudi veliko arhitekturo, katere ruševine stojijo še danes.

Sama Grčija je bila razdeljena na vojskajoče se mestne države, med katerimi sta bili najpomembnejši Atene in Sparta. Te mestne države so imele različne oblike vladavine: ene so bile demokratične, drugim je vladala aristokracija, tretje pa so bile podvržene tiraniji.

Grki stojijo na samem začetku našega hotenja po vednosti o svetu. Kako so mislili oni, še vedno vpliva na to, kako mislimo mi. Do določene mere so njihova vprašanja še vedno tudi naša.

Najzgodnejši filozof, ki ga poznamo iz 6. stoletja pred Kristusom, je TALES. Tales je bil prepričan, da je svetu vse sestavljeni iz vode. Segreta voda preide v paro in je odgovorna za vse pline v svetu. Voda, tekočina, je odgovorna za vse, kar

v svetu teče. Voda zmrzne v led, ki je trden in odgovoren za vse trdno v svetu.

Tales je torej razložil plinske, tekoče in trdne značilnosti Zemlje. Toda zakaj?

Filozofija se je začela kot mešanica znanstvenih, teoloških, magičnih in etičnih vprašanj o svetu ali ‚kozmos‘. Beseda ‚kozmos‘, identificirana z univerzumom, pomeni ‚pravi (ali dobr) red‘. Najzgodnejši filozofi so hoteli odkriti urejeno pojasetev, zakaj je svet bil tak, kakršen je bil. Hoteli so najti univerzalna načela, ki bi razložila celoto nareve. V nekem smislu so zastavljali znanstvena vprašanja. Misel teh zgodnjih filozofov se je ohranila zgolj v drobcih ali kot vključena v dela poznejših piscev.

Zgodjni grški filozofi so bili obsedeni z vprašanjem Enega in Mnogega. Videli so, da je svet, kakor se kaže našim čutom, poln raznolikosti spremenljajočih se stvari. Če se vse nenehno spreminja, kako je potem v svetu mogoče najti nek podstatni povezan red? Najti tak red pomeni najti dolochen vednost o svetu in to je razlog, zakaj so ga ti filozofi tako vneto iskali. Za spremnjajočimi poviavi fizikalnega sveta so hoteli odkriti stalno resničnost. Zato je Tales trdil, da je cel svet narejen iz ene sestavine, vode; kot je Heraklit (drugi zgodnji filozof) verjel, da je temeljna snov univerzuma ogenj. Grki so zelo hitro dognali štiri prvine: vodo, ogenj, zemljo in zrak.

Nekateri pomembnejši zgodjni grški filozofi so:

HERAKLIT je bil prepričan, da se vse nenehno spreminja in menjuje. Verjel je, da je svet v toku, nenehno spremnjajoč se. Nemogoče je stopiti dva-krat v eno in isto reko. Edina stalna značilnost sveta je dejstvo, da se vse spreminja.

PARMENID je zavzel nasprotno gledišče od Heraklita. Dokazoval je, da – če je bil svet ustvarjen iz neke nespremnljajoče se substance – potem spremembni ni mogoča. Kot rezultat tega razmišljanja je Parmenid zanikal čas, raznolikost in gibanje. Stalna prvina v svetu ne bi mogla biti narejena iz snovi (ki bi se spremnjala). Največ, kar se je lahko reklo o tej temeljni snovi, je bilo, da obstaja. Edina resnica, ki jo je bilo mogoče odkriti o stalnosti, torej je, da je.

DEMOKRIT, ki je bil prepričan, da je svet ustvarjen iz posameznih, nedeljivih enot, imenovanih ‚atom‘ (atom pomeni ‚tisto, kar nima dela‘). Vsak atom ima formo in obliko, ki se ne more spremeni, vendar pa se ti atomi nenehno gibljejo in

Platon (427–348 pr. Kr.)	Sokrat (469–399 pr. Kr.)
Tales, filozof (636–546)	
Pitagora, filozof/matematik (okrog 582–507)	
Heraklit, filozof (okrog 535–475)	
Ajshil, dramatik (525–456)	
Parmenid, filozof (rojen 515)	
Sofokles, dramatik (496–406)	
Periklej, državnik (495–429)	
Evripid, dramatik (okrog 480–406)	
Demokrit, filozof (okrog 460–370)	
Demosten, govornik (384–322)	
Aristotel, filozof (okrog 384–322)	
Perzijske vojne (500–449)	
Gradnja Partenona v Atenah (447–432)	
Peloponeška vojna: Atene proti Šparti (431–404)	
Ponovna vzpostavitev demokracije v Atenah (399)	
Kralj Filip II. Makedonski (359–336)	
Platon ustanovi Akademijo (okrog 387)	
650 pr. Kr.	600
550	500
450	400
350	

preurejajo. Demokrit je torej predložil preudarno teorijo, ki je upoštevala tako spremenljajoče se kot stalne vidike univerzuma.

Na te zgodnje grške filozofe se sklicujejo kot na 'predsokratike'. Živeli so pred Sokratom. Sokrat se je tem filozofom zavestno uprl in spremenil naravo filozofije, kakor so jo pojmovali do tega časa.

Sokrat

Sokrat (okrog 470–399 pred Kristusom) je bil rojen in je živel v Atenah. Večina tistega, kar o njem vemo, prihaja iz spisov njegovega sijajnega učenca Platona (okrog 428 do približno 348 pred Kristusom); Platon je bil prvi grški filozof, ki je zapustil svoje lastne spise. Platonovi spisi so med najpomembnejšimi, kar jih je bilo kdaj koli napisanih; imajo obliko dvogovorov (kot igre), običajno s Sokratom kot glavno osebo in filozofom.

V raznih dvogovorih poskuša Platon skozi Sokratova usta izgraditi spoznavno teorijo:

- ▶ Kakšna vednost je na voljo?
- ▶ Kako si lahko pridobimo vednost?
- ▶ Zakaj je ta vednost resnična?

Sokratova gonična sila je bila resnica. Koliko je

Sokratovih misli v dvogovorih, ki so Platonov izmislek, ostaja odprto vprašanje. V osnovi Platonove sijajne literarne stvaritve je nedvomno temelj zgodovinske resnice.

Sokratova vprašanja so bila etična, ne pa znanstvena. Sokrat ni tuhtal o naravi sveta, temveč o tem, kako bi morala človeška bitja živeti. Ta pristop je spremenil smer filozofije. V *Apologiji* pravi: »... ukazu boga pa, ki mi veleva, kolikor sem mogel presoditi in uganiti, da bodi moje življenje posvečeno iskanju modrosti pa ovedanju samega sebe in drugih, da bi bil nepokoren ...«, pa spet: »Nimam nikakršnega opravka s fizičnimi špekulacijami.« Zgodnji platonski dvogovori (ki jih strokovnjaki štejejo za najbliže Sokratovemu dejansku nauku) se ukvarjajo z definicijami etičnih pojmov. Na primer, *Harmid* se ukvarja s preudarnostjo ali vzdržnostjo, *Lisis* s prijateljstvom, *Lakes* pa s pogumom.

Platon predstavi Sokrata kot arhetipsko modrega moža. Je oster in šaljiv. Sam Sokrat kajpada nenehno izjavlja, da je bolj moder od drugih zgolj zato, ker ve, da ničesar ne ve. Kar je zanj najpomembnejše, je iskanje resnice. Znak pravega filozofa je iskanje, ne pa najdenje, Sokratov pogled pa je na veke vekov vplival na filozofijo.

Sokrat je bil tudi prepričan, da – če bi oseba vedela pravo stvar – bi jo potem tudi storila.

Vednost je torej tesno povezana z dobroto, zlo pa je povezano z nevednostjo. Povezava med vednostjo in dobroto je značilna tako za Sokrata kot Platona. Kot pravi Sokrat: »Nihče ne dela napak hoté.«

Sokrat se je poglobljeno ukvarjal z razliko med mnenjem (mojo mislio, da je nekaj pravilno) in gotovo vednostjo (mojo vednostjo, da je nekaj pravilno).

Metoda, ki jo je uporabljal pri svojem iskanju, se je imenovala *dénchos* – natanko, skrbno preiskovanje. To metodo je Sokrat prenesel na praktične odločitve o tem, kako živeti. Tako se je zgodilo, da je Sokrat imel globok vpliv na to, kako se je ustvarjala filozofija: s 'preiskovanjem', zastavlajoč prava vprašanja, ne da bi bil nujno prepričan, da bo našel prave odgovore, in z 'dialektiko', metodo vprašanj in odgovorov, ki jo je uporabljal Sokrat, kakor je predstavljen v Platonovih dialogih. Pomembnost te metode je, da vprašanja vodijo k novim vprašanjem, ne pa k dokončnim odgovorom. Za Sokrata je pravilno mišljenje pomembnejše od pravilnih sklepov.

Leta 399 pred Kristusom, po obnovitvi demokracije v Atenah, so Sokrata postavili pred sodišče z obtožbo neverje v bogove in kvarjenja mladine. Bil je obsojen na smrt. Obtožba se je glasila: »Sokrat je kriv hudodelstva, ker se meša v tuje reči, s tem da radovedno stika po podzemeljskih in nebesnih skrivnostih, dalje, da pravno šibkejšo stvar pretvarja v močnejšo in uči tudi druge, naj ga posnemajo.«

Učinek učiteljeve smrti je bil na Platona globok; Sokratovo smrt vključuje v več svojih dialogov.

APOLOGIJA predstavlja Sokratov zagovor na njegovem sojenju.

KRITON navaja Sokratove razloge, zakaj ne poskuša pobegniti, potem ko je bil obsojen.

FAIDON pripoveduje o Sokratovih poslednjih urah, dokazuječ nesmrtnost duše. Sokrat je vzel hermeliko (strup) in se še naprej pogovarjal s svojimi prijatelji, ki so se zbrali okrog njega, dokler ni začelstrup delovati. Ko je umrl, je bil srečen, da bo v naslednjem svetu lahko nadaljeval z začetkom vprašanj, ki jih ni mogel postaviti do smrti, saj bo zdaj nesmrten.

Platon

Sokrat ni zapustil nobenih spisov. Njegov učenec Platon je v mnogih pogledih utemeljitelj filozofije, kakršno jo poznamo. Bil je ploden in sijajen pisec.

Platon se je rodil najverjetneje leta 427 pred

Kristusom, v zgodnjih letih peloponeške vojne. Bil je dobrodelen aristokrat. Med svojim življenjem je videl konec atenskega imperija in ustanovitev novega pod vodstvom Filipa Makedonskega. Kasneje je bil Filip Makedonski, Aleksander Veliki, osvojil velik del znanega sveta. Platon je svoje življenje posvetil filozofiji in ustanovil Akademijo, nekakšno neformalno univerzo, ki je delovala okrog 1000 let.

Tudi na Platona so vplivali predhodni filozofi:

- ▶ Od Pitagore je Platon prevzel verovanje v nesmrtnost, religijo, mysticizem in matematiko.
- ▶ Od Parmenida se je navzel mnenja, da je resničnost večna, nespremenljiva in brezčasnja.
- ▶ Heraklit mu je vliv prepričanje, da v fizičnem svetu ni nič stalnega in da resnične vednosti ne moremo dobiti preko čutov.
- ▶ Od Sokrata se je Platon navzel prevzetosti z etičnimi problemi in željo razložiti 'smoter' v svetu. Tako Sokrat kot Platon sta se ukvarjala z vednostjo o Dobrem.

Platon je s svojo filozofijo poskušal najti razrešitev med heraklitskim stališčem o univerzumu, da se svet pojavnosti nenehno spreminja, in parmenidovskim gledališčem, da je resničnost ena in nespremenljajoča se.

Tako Sokrat kot Platon sta vztrajala, da pravilno mnenje ne zadostuje. Mnenje je nekoristno, razen če se 'z upoštevanjem razuma' ne spremeni v gotovo vednost. Ta raba razuma in iskanje resnice sta začetek tistega, kar imenujemo filozofija. Platonova rešitev ni temeljila na fiziki, temveč na logiki, metafiziki in etiki. Njegovo iskanje vednosti je začetek iskanja, ki se nadaljuje še danes in vključuje tudi nas.

Za nadaljnje premišljevanje

1. Kaj je filozofija? Razpravljajte o tem v skupini!
2. Kaj je bil glavni filozofski problem za zgodnje grške (predsokratske) filozofe? Čigava stališča najbolj cenite in zakaj?
3. Priredite svoje lastno sojenje Sokratu. Potrebujete tožilca, zagovornika in poroto. Obtožba se glasi: Sokrat je kriv hudodelstva, ker se meša v tuje reči, s tem da radovedno stika po podzemeljskih in nebesnih skrivnostih; dalje, da pravno šibkejšo stvar pretvarja v močnejšo in uči tudi druge, naj ga posnemajo. Je bil kriv?

Platon, Aristotel in krščanstvo

Platonova teorija form je imela neznanski vpliv na razvoj krščanstva. Zgodnji krščanski misleci so Platonovo idejo o svetu onkraj tega sveta - o idealnem svetu, ki podeljuje vrednost in pomen našemu lastnemu svetu - uporabili za razvoj idej o krščanskih nebesih. Njegovo povzdigovanje duše in zavračanje telesa in materije kot manjvrednih sta predstavljala pomembno potezo krščanske misli skozi stoletja.

V *Timaju* Platon opisuje stvaritelja ali 'Logos' ('Besedo'), preko katere je ustvarjen svet in preko katere so vselej spreminjačemu se vesolu naložene idealne forme. Platonov Logos, kakor je razvit v pozni grški filozofiji, so zgodnji kristjani istovetili z Jezusom, božjo Besedo (ali 'Logosom').

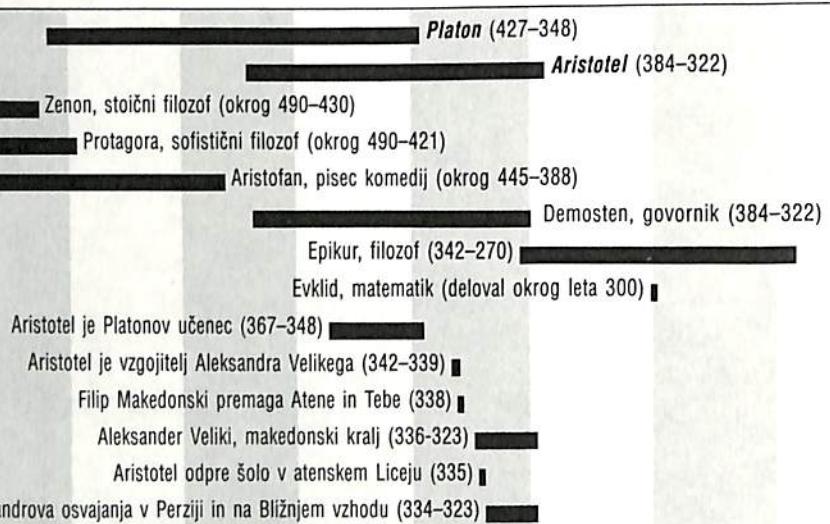
Aristotel je veroval v 'negibnega (ali prvega) gibalca', v oddaljeno, nespremenljivo bitje, ki svetu podeljuje spremembo. Sprememba, tako je dokazoval Aristotel, je rezultat ljubezni in želje po doseganju popolnosti negibnega gibalca.

Krščanska Cerkev je Aristotelovega negibnega gibalca privzela kot krščanskega Boga. Z minevanjem stoletij je Aristotelova filozofija postala temeljni kamen srednjeveške teologije.

opazovanju in preiskovanju. Oba pomembna misleca sta razvila načina vednosti o svetu, ki sta danes še vedno pomembna.

Za nadaljnje premišljevanje

1. Kako se Platon in Aristotel razlikujeta v svoji filozofiji?
2. Kako je Platonova teorija form vplivala na razvoj krščanstva? Je to dobro?
3. Kaj pomeni metafizika? Ali je preučevanje metafizike v našem današnjem svetu pomembno? Razvrstite se v dvojice ali trojke. Za obrambo si izberite eno izmed naslednjih gledišč: »Preučevanje metafizike je v dvajsetem stoletju dejansko pomembno.« »Preučevanje metafizike je v naši današnji družbi zastarelo in nepotrebno.« Navedi vse svoje razloge v podporo stališču, kateremu daješ prednost. Potem najdite skupino, ki z vašo ne soglaša in ji utemeljite svoje razloge. Lahko pa se sami postavite na nasprotno stran in ugovarjate stališču, ki mu dajete prednost.

Zamislite si, da vsak dan potujete z istim avtobusom. Ko zjutraj hitite proti avtobusu nemu postajališču, ali kdaj za trenutek pomislite, da vas avtobus ne bo pripeljal tja, kamor želite iti? Verjetno ne. Ker vas vsak dan pripelje tja, kamor želite, lahko pričakujete, da bo avtobus to najverjetnejše storil tudi danes. Hkrati morate verovati, da vas bo ta avtobus pripeljal na isto mesto.

Vera je prepričanje, da je nekaj res, ko ne moremo biti popolnoma gotovi, da je res. Vse religije vključujejo neko mero vere, saj religiozna resnica ni resnica, ki jo je mogoče 'dokazati' tako, kot je mogoče 'dokazati' matematično enačbo ali znanstveni poskus. Vera običajno temelji na nekakšni razvidnosti, ki je za tistega, ki veruje, prepričljiva.

Mnogo ljudi ima raje 'razum' kot 'vero', saj je razum videti zanesljiv, vera pa se zdi nejasna in zamegljena. Vsi pa moramo, kajpada, vsak dan našega življenja opravljati 'dejanja vere':

- Ko stopite v avtobus, je to dejanje vere.
- Ko s prijateljem delite skrivnost, verujete, da vas ne bo pustil na cedilu.
- Ko se z nekom poročite, je to dejanje vere.

Za podporo vaše vere imate lahko razloge, vendar morate še vedno imeti vero.

V vsakdanjem življenju gresta vera in razum z roko v roki.

Grška filozofija in krščanska religija

Dva glavna vpliva na temeljne ideje zahodne kulture predstavljata grška filozofija in krščanska religija. Grška filozofija je poudarjala razum, medtem ko je krščanska religija poudarjala vero.

Prvih nekaj stoletij krščanske dobe je bilo priča vztrajnemu poskušu zgodnjih krščanskih mislecev, cerkvenih očetov, da bi grško filozofijo uskladili s krščansko vero. To so počeli iz več razlogov:

GRŠKA FILOZOFIJA je bila del ozračja tistih časov. Platonove ideje so bile del starega sveta prav toliko, kolikor sta to danes ideji evolucije ali napredka. Cerkveni očetje so se morali, da bi razvili krščansko teologijo, obrniti na grško filozofijo, da bi tako oskrbeli filozofske jezik in okvir, znotraj katerega so lahko raziskovali svoje ideje.

KRŠČANSKA CERKEV se je staremu svetu želela zdeti intelektualno upoštevanja vredna. Z rabo filozofskega jezika tedanjega časa so ti zgodnji

kristjani upali, da bodo pridobili zaupanje in razširili krščansko vero.

CERVENI OČETJE so ugotovili, da morajo odgovoriti na filozofska vprašanja, ki v Svetem pismu nimajo jasnih odgovorov. Na primer: Kako je bil Jezus tako Bog kot človek? Iz česa je Bog ustvaril svet, iz prej obstajajoče materije ali iz nič? Cerkveni očetje so se morali obrniti na grško filozofijo, da bi jim pomagala pri njihovem premišljevanju o teh težkih vprašanjih.

Največji od vseh zgodnjih cerkvenih očetov je bil Avguštin, znan kot Avguštin iz Hipona v severni Afriki. Pisal je v latinščini in ne v grščini, število njegovih ohranjenih del pa je preseglo opus katerega koli drugega antičnega pisca.

Avguštinova pomembnost kot pisca in misleca je veličastna. Bil je največji krščanski teolog po

»Zakaj komaj sem stavek dobro končal, se mi je vlila kakor luč trdne gotovosti v srce in vse temine dvomov so se razbegnile.«

apostolu Pavlu, njegove ideje pa so oblikovale ves nadaljnji razvoj krščanstva; najbolj je vplival na zahodno, latinsko govorečo Cerkev. Avguštinova misel je prevladovala v srednjem veku, v njegovem nauku pa sta zakoreninili svoje dokaze tako reformacija kot protireformacija.

Poleg tega je Avguštin napovedal Descartesov *cogito ergo sum* ('Mislim, torej sem') in Freudovo

Poti k vednosti

RACIONALIZEM IN EMPIRIZEM

»A koj nato mi je prišlo do zavesti, da jaz sam, ki zmetujem vse kot lažno, očitno ne morem dvomiti o sebi, da sem nekaj vsaj tisti čas, ko to delam ... Mislim, torej sem.«

René Descartes

ljanja o svetu. Nenadoma se ne bi zdelo nič več zanesljivo. Začeli bi dvomiti.

René Descartes (1596–1650) je živel v času, ko so se verovanja o svetu spreminjača. V času njegovega življenja so se verovanja, temelječa na Aris-

Zamislite si, da gledate televizijo. Nenadoma pride do pregleda novic. Znanstveniki so pravkar odkrili, da je Luna narejena iz zelenega sira. Zeleni sir! Še več, Zemlja je bila narejena v obliki piramide in uravnovešena na hrbtnu velikanske želve ... Kaj bi si mislili?

Ta informacija bi bila prevelik zalogaj, da bi jo sprejeli. Lahko bi se vam zdela smešna, šala – kako da bi bila lahko resnična? Če bi bila resnična, bi morali spremeniti celoten način vašega razmi-

totelu, umaknila novim odkritjem znanosti. Mnogi ljudje niso vedeli, kaj naj si mislijo in so postali skeptiki – dvomeč, da je mogoče dokazati, da je vse popolnoma in zagotovo res. Ker se je zdelo, da prihaja vzpon znanosti v spor z zanesljivim verovanjem v Boga, je Cerkev ogorčeno napadala razvijajoče se znanstvene načine mišljenja.

Obstajal je religiozni spor – katoličani proti protestantom, Cerkev proti znanosti; pa tudi znanstveni spor – Aristotelovi nazori proti Kopernikovim, Keplerjevim in Galilejevim.

Descartes se je rodil leta 1596 v La Hayeu blizu Toursa v severozahodni Franciji. Njegov oče je bil advokat. Izobraževal se je v znameniti jezuitski šoli v La Flecheu, kjer je prejel tradicionalno aristotsko šolanje, vendar pa je proučeval tudi nekatere sodobne znanstvene dosežke. Descartes je bil po svojem lastnem mnenju najprej in predvsem znanstvenik – spominjajo pa se ga kot filozofa.

Bil je vojak na Nizozemskem, vendar je leta 1621 zapustil vojsko, da bi se posvetil znanosti in filozofiji. 10. novembra 1619 se je med bivanjem v Ulmu v Nemčiji zaprl v toplo zakurjeno kamro; tu je imel dnevno vizijo in tri sanje, za katere je bil prepričan, da so razodetje Boga o njegovem življenjskem delu. To naj bi razkrilo čudovito novo znanost. Vrnil se je v Francijo, vendar se je leta 1629 spet preselil na Nizozemsko in tam ostal, bolj ali manj sam, dvajset let.

Njegova *Razprava o metodi* je bila objavljena leta 1637, svoje *Meditacije*, v katerih je razložil svojo filozofijo, pa je začel pisati leta 1639.

Njegovo delo je bilo namenjeno javnosti, ne zgolj filozofom: pisal je v francoščini in ne v latinščini.

Descartesovo pisanje je povzročilo ostre spore z nekaterimi nizozemskimi teologi. Leta 1648 je sprejel povabilo kraljice Kristine Švedske, da bi jo poučeval filozofijo. Ta odločitev je bila pogubna. Descartes je bil na dvoru nesrečen in švedska zima mu ni nič kaj prijala. Umrl je v Stockholmu leta 1650.

Descartesova metoda

Descartesovo delo je postsrednjeveško. Kaže prelom z Aristotelom in začetek sodobne filozofije. V času, ko je religija sumila v znanost in je bila znanost skeptična glede religije, je Descartes hotel pokazati, da imaš lahko oboje. Hotel je znanost, sprejemljivo za religijo, vendar so v njego-

vem delu prevladovala znanstvena vprašanja.

Želel je preizkusiti vednost, da bi odkril zanesljiv temelj, na katerem naj bi zgradil celotno zgradbo človeškega razumevanja. Odkril je, da se mora za to, da bi napredoval v znanosti, vrniti k filozofiji. V ta namen si je Descartes izmislil metodo: metodo dvoma. Metode se je priučil iz svojega

René Descartes (1596–1650)

Razprava o metodi (1637)

Meditacije (1639)

John Locke (1632–1704)

Razprava o človeškem razumu (1689)

Dve razpravi o vladanju (1690)

štok Berkeley (1685–1753)

Razprava o novi teoriji gledanja (1709)

Trije dialogi (1713)

David Hume (1711–16)

Razprava o človeški naravi (1737)

Dialogi o naravni religiji (objavljeno leta 1779)

Thomas Hobbes (1588–1679)

Rembrandt (1606–69), slikar

Robert Boyle (1627–92), kemik

Baruch de Spinoza (1632–77)

Isaac Newton (1642–1727), znanstvenik

Gottfried Leibniz (1646–1716)

Jonathan Swift (1667–1745), satirik

William Hogarth (1697–1764), slikar/satirik

Voltaire (1694–1778), filozof/pisatelj

Samuel Johnson (1709–84), pisatelj/leksikograf

Jean Jacques Rousseau (1712–78), filozof/pisatelj

Immanuel Kant (1724–1804)

Wolfgang Amadeus Mozart (1756–91), skladatelj

AVTORIZIRANA RAZLIČICA SVETEGA PISMA (1611)

ANGLEŠKA DRŽAVLJANSKA VOJNA (1642–48)

LUDVIK XIV., FRANCOSKI KRALJ (1643–1715)

SLAVNA REVOLUCIJA, ANGLIJA (1688)

WESLEYEVE PRIDIGE (1738–91)

KATARINA VELIKA, RUSKA CARICA (1762–96)

JAMES COOK ODKRIJE VZHODNO OBALO AVSTRALIJE (1770)

AMERIŠKA REVOLUCIJA (1775–83)

FRANCOSKA REVOLUCIJA (1789)

RAZSVETLJENSTVO (17. – 18. STOLETJE)

1600

1650

1700

1750

1800

Vednost o svetu in sebi

Hume se je lotil rušenja razuma kot načela. Razum, tako trdi, ni nič več kot navada ali običaj. Če svoj um prenesem na svet in se odločim, da je kaj tako, kakor je, potem to storim na temelju tega, da je vselej bilo tako, kakor je. Vendar pa ni nujno, da je tako in nemara ne utegne biti še naprej enako:

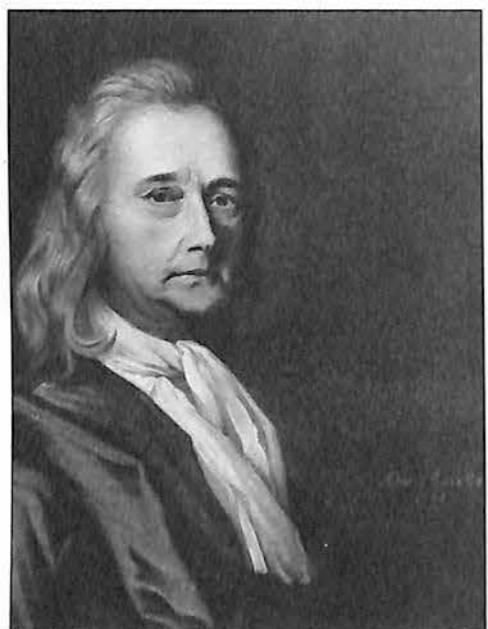
Če smo prepričani, da ogenj greje ali da voda osvežuje, je to zgolj zato, ker bi nas misliti drugače stalo preveč bolče.

Z drugimi besedami, ne moremo si kaj, da ne bi bili prepričani, vendar ne smemo misliti, da je naše prepričanje utemeljeno v razumu.

Hume v svoji 'Razpravi' razdeli človeško vednost na:

- vtise: na tisto, kar dobimo iz naših čutov, in
- ideje: spomine ali 'motne podobe' vtisov, ki jih kombiniramo v mišljenu in sklepanju.

Ker so ideje naposled izpeljane iz vtisov, je naša vednost omejena. Naša domišljija se utegne zdeti brezmejna, toda celo nekaj tako pravljičnega, kot

Isaac Newton je deloval eno generacijo pred Humom. Newton si je prizadeval pokazati matematični temelj za delovanje univerzuma. Toda Hume je dvomil, ali lahko sploh kaj zagotovo vemo.

je kentaver, ni nič več kot kombinacija vtisov: 'človek' in 'konj'. Torej: »Vsa ta ustvarjalna moč duha ne seže nič dlje kot do zmožnosti premešanja, povečevanja ali zmanjševanja gradiva, ki nam ga dajejo čuti in izkustvo.«

Hume soglaša z Lockom in Berkeleyjem, da ne

Doba razuma

Humova doba je bila znana kot 'doba razuma'. Razum je predstavljal pomembno idejo, ki je bila nemara razlog, zakaj je Hume moral pokazati meje razuma: užival je, da je spodrezel velike ideje tedanjega časa. Ta doba je bila znana tudi kot 'doba satire'. Satira je komična, politična oblika pisana, ki poskuša zadeti bistvo. Na Huma so vplivali satirični avtorji tedanjega časa, kakršni so bili Pope, Dryden in Swift.

moremo dejansko nikoli vedeti, kaj se dogaja zunaj nas.

Lotil se je razbijanja cenjenega prepričanja o vzroku in učinku, ki se je izkazalo za nujno tako za znanost kot religijo. Po njegovem mnenju je vzročnost ideja, ne pa vtip. Če vidite prižigajočo se vžigalico ali kamen, ki razbije okno, je tisto, kar vidite, vžigalica in potem plamen, kamen in potem razbito steklo. Mi ne moremo nikoli videti, da eno dejansko povzroča drugo. Ker vidimo, da se oba dogodka zgodita skupaj in ker se v našem izkustvu vselej zgodita skupaj, domnevamo, da je prvi povzročil drugega. Toda, dokazuje Hume, iz tega, da sta se dve stvari vselej zgodili skupaj, še ne sledi, da se bosta vselej zgodili skupaj:

Ko gledamo preko sebe k zunanjim predmetom in obravnavamo delovanje vzrokov, nismo nikoli sposobni v posameznem primeru odkriti kakršne koli moči ali nujne povezave, kakršne koli kakovosti, ki povezuje učinke z vzroki in povzroči, da je eno nezgreljiva posledica drugega.

Torej:

- Učinkov ne moremo izpeljati iz predmeta.
- Kar se običajno zgodi, se ne nujno zgodi vselej.

Hume ponuja psihološko, ne pa znanstveno pojasnitev vzroka in učinka in pravi, da je najbolje, kar lahko rečemo, da vidimo združene dogodke.

Humov naslednji cilj je bila Descartesova ideja jaza. Hume je trdil, da je jaz ideja in da ni prišel iz nikakrnega neposrednega vtisa. Berkeley je zatrjeval, da ni nobene misli brez misleca, nobene zaznave brez tistega, ki zaznava, vendar pa je Hume izjavil, da obstajajo zgolj misli in zgolj zaznave.

Če pogledam vase, najdem le misli in zaznave; torej, kako lahko potem rečemo, da sem to jaz, ki obstajam?

Upam si trditi, da drugi ljudje niso nič drugega kot sveženj ali zbir različnih zaznav, ki si druga drugi sledijo z nepojmljivo hitrostjo in so v nenehnem toku in gibanju.

In če ni nikakrnega jaza, potem sledi, da ni nikakrsne duše in ne smrtnosti. Humova 'znanstvena metoda' je uničila veliko domnev, na katerih je bila zgrajena znanost. Hume je razdejal velik del temeljev mišljenja:

- Ne obstajata vzrok in učinek.
- Ni nikakrnega načela razuma.
- V indukciji (odločanju o tem, kaj je res, na osnovi dokaznega gradiva) ni gotovosti.
- Obstoj materije je odvisen od naše domišljije.

Znanost je bila zgrajena, je potekala na podlagi vere, ne pa gotovosti. Hume je s skomigovaljem in zatrjevanjem, da 'je narava premočna za načelo', pokazal, da je treba take empirične sklepne postaviti na stran, saj je treba živeti življenje na nekaterih takih temeljih, kakršni so tisti, ki jih je on izločil.

Hume, Bog in čudeži

Hume se ni nikoli razglasil za ateista, čeprav ga je zgodovina tako obravnavala. Biograf James Boswell je Huma obiskal tik pred njegovo smrtjo, da bi odkril, kaj čuti, ko se sooča s koncem svojega življenja. Naletel je na Huma, ki je bil živan in v dobrem razpoloženju. Izjavil je, da je filozof 'vztrajal v neveri o prihodnjem stanju, celo ko je imel pred svojimi očmi smrt'.

V svoji knjigi *Raziskovanje človeškega razuma* (1748) [Enquiry Concerning Human Understanding] je Hume napadel čudeže. V *Dialogih o naravnih religijah*, ki jih je pisal v zadnjih petindvajsetih letih svojega življenja, je napadel dokaz iz načrta.

Ta dokaz, pogosto povezan z Williamom Palejem, pravi, da če pogledamo, kako je svet narejen, lahko vidimo, da je obstajal Stvarnik, ta Stvarnik pa je Bog.

Hume je izključeval čudeže. Čudež je definiral kot 'kršitev naravnih zakonov'. Čudež je že po svoji definiciji neverjeten. Dejansko, čudež je tako neverjeten, da mora biti dokazno gradivo proti njemu vselej večje od dokaznega gradiva zanj. »Torej mora obstajati enolično izkustvo proti vsakemu čudežnemu dogodku, saj sicer dogodek ne bi zaslužil tega imena.« Tako je videti, da narava izključuje čudeže. Hume gre še dlje in kritizira ljudi, ki zagovarjajo čudeže. Opaženo je, da ču-

dežev 'mrgoli predvsem med nevednimi in barbarskimi narodi', ki ne vedo nič boljšega, ali pa ljudje, ki jih zatrjujejo, nasploh lažejo in jim zato ne moremo verjeti. Dejansko:

Za to, da bi ugotovili čudež, ne zadostuje nikakrsno pričevanje, razen če je pričevanje take vrste, da bi njegova lažnost bila bolj čudežna kot dejstvo, ki si ga prizadeva vzpostaviti.

Pričevanje mora vselej kloniti pred naravnimi zakoni in čudeži – ker naravni zakoni izključujejo možnost čudežev, torej ne obstajajo.

Dokaz iz načrta

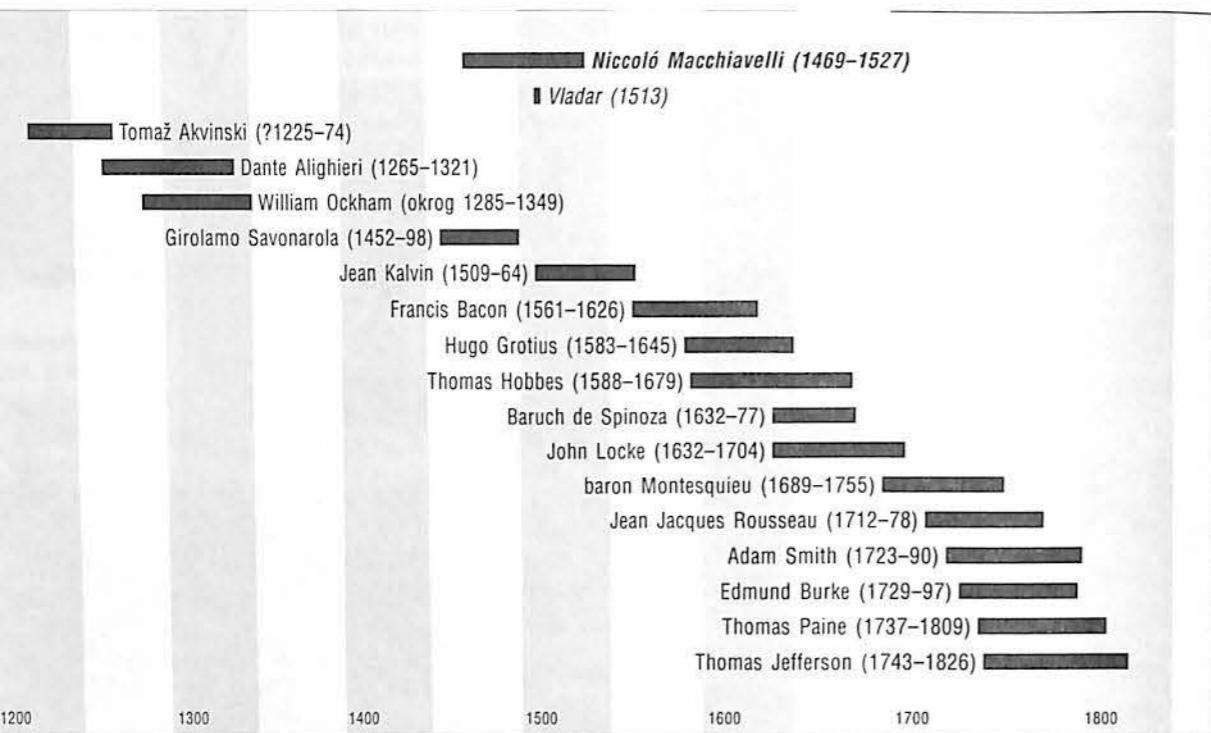
V *Dialogih o naravnih religijah* Philo, Kleantes in Demea razpravljajo o tradicionalnem dokazu iz načrta kot o načinu vzpostavljanja božjega bivanja. Humova baterija dokazov je neizprosna do dolgoletnih verovanj Cerkve:

MOŽNO JE, DA JE MATERIJA SAMOURE-JAOČA in da je ni uredil Stvarnik.

Iz dela NI MOGOČE POTEZNITI SKLEPOV o celioti. O tem, kakšen je človek, ne odločamo na podlagi posameznega lasu, kakor tudi o drevesu ne

Mnogi pisci in umetniki 18. stoletja so Cerkev podvrgli neusmiljeni satiri. Slika Williama Hogartha 'Speči tarani' slika uspavajočo lenost cerkvene maše tedanjega časa.

drugih v tem, da je usmeril svoj pogled proti sodbeni morali. Bil je zelo odkrit o nepoštenosti, njegovo delo pa je postalo splošno znano za zvičnost, prevaro in slabo vero v politične zadeve. Bilo je napad na moralne temelje političnega življenja.

Renesančni humanizem je temeljil na Ciceru in drugih rimskih moralistih. Cicero je rekel, da bi se zasebni interesi morali ukloniti javnemu dobru. Svoje bralce je nagovarjal k boju proti korupciji in tiraniji ter k doseganju najvišjih in najplemenitejših ambicij. Machiavellijevi nasveti niso temeljili na teh načelih.

Machiavelli v *Vladarju* pravi, da mestom lahko vlada republika ali vladarji. Nato zapiše, da bo pozornost posvetil vladarjem, od katerih nekateri vladajo nasledno, medtem ko se drugi polastijo oblasti in vladajo.

Svoje nasvete je naslovil na drugo skupino. Trdil je, da se nove kneževine obdržijo z 'vrlino' ali srečo. Sreči ne gre zaupati, saj ne traja večno. Torej morajo vladarji dobro vladati in se zavarovati za čas, ko se njihova sreča obrne. »Ti [novi vladarji] so kratko in malo odvisni od volje in sreče tistega, ki jim je državo podelil,« je zapisal. »Vrh tega pa države, ki se nanagloma vzpno, ... ne morejo imeti ustreznih korenin in vej, pa jih prvo neurje uniči.«

Ker so stari vladarji varnejši od novih, morajo novi vladarji postati podobni starim, brž ko je mogoče. V *Vladarju* so metode, kako to doseči, postavljene z ustvarjalno močjo in domiselno.

Značilne so misli, kot so:

Vendar je razdalja med tem, kako se živi, in tem, kako naj bi se živel, tolikšna, da se tisti, ki zanemari, kar se dela, za tisto, kar naj bi se naredilo, prej nauči, kako propade, kar pa, kako se ohrani.

Ni namreč stvari, ki bi samo sebe bolj spodjedala kot radodarnost. Medtem ko jo izkazuješ, zgubljaš možnost, da bi jo izkazoval, pa postaneš reven in zaničevanja vreden; ali, da se revščini izogneš, grabežljiv in osovražen. Bolje je, da se te bojijo, kot da te ljubijo.

Machiavelli pravi, da je cilj vladarja doseči slavo in ohraniti svoj položaj. V tem smislu ni vselej modro biti moralen: uveljavljanje tistega, kar večina ljudi hvali kot prav, bo vodilo le k uničenju. Nanj je naredila velik vtis usoda Cesareja Borgie, iz njegova padca pa se je tudi veliko naučil. Še večji vtis pa je nanj naredilo dejstvo, da je papež Julij II. Borgii veliko obljudbljal, ko pa je bil njegov lasten položaj varen, je vse te oblube prelomil.

Če je vladarjev cilj obdržati svojo oblast, se sooča s problemom, kako se ne zdeti pokvarjen, čravno deluje pokvarjeno.

► Ljudje jemljejo stvari površno.

► Ljudje sodijo po videzu.

Napisal je, da 'vladar, ki vara, vselej najde ljudi, ki se pustijo varati'. Če vladar ne more vselej dejansko delovati kot človek, potem mora delovati kot žival. Kot lisica – zvito; kot lev – divje.

Vladar mora kajpada predpisati dobre zakone, da zavaruje svoj položaj, te pa mora vsiliti z dobro vojsko. Machiavelli je še posebej vztrajal, da bi moral vladar ustanoviti svoje lastne čete, ne pa uporabljati najemniških vojakov, kot je bilo tedaj v navadi. Njegov nasvet lahko povzamemo takole: Ne deluj v skladu z zapovedjo moralnosti, temveč v skladu z zapovedjo nujnosti.

Človek mora biti predvsem 'dovolj moder, da se prilagodi času'. Za človeka pa, ki ima največjo 'vrlino', je najverjetnejše, da bo pritegnil nasmeh usode.

V Machiavellijevem času so učenjaki dokazovali:

► objektivni standard pravice, privzet od klasikov;

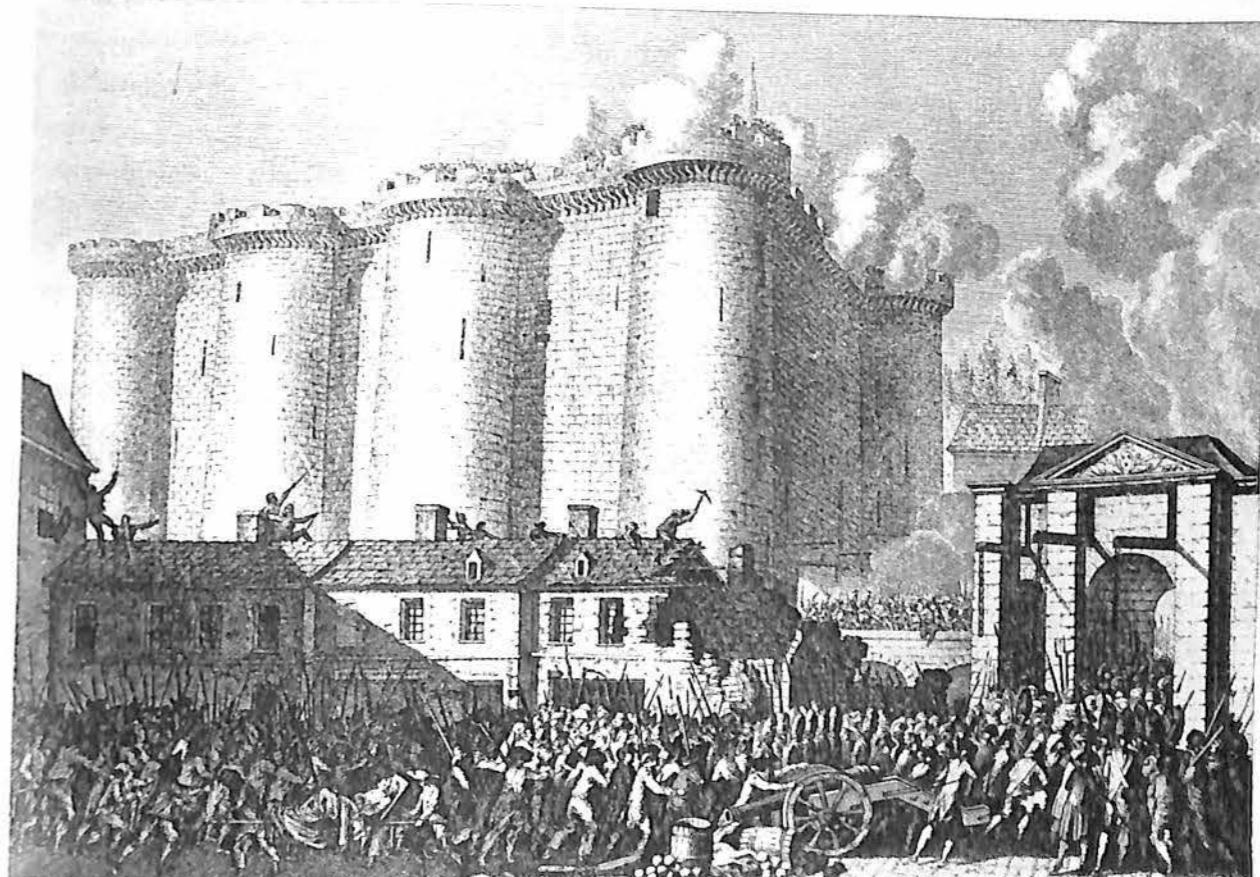
John Locke

John Locke (1632–1704) je *Dve razpravi o vladanju* [Two Treatise of Government] napisal leta 1690. Lockove politične teorije so v temeljih sodobnih zahodnih demokracij. Mnogo njegovih idej je vplivalo na ameriško in francosko revolucijo v 18. stoletju. S svojim mnenjem »Vsi ljudje so ustvarjeni enaki«, je zavzel nasprotno stališče Hobbesovemu. Menil je, da je Hobbes 'naravno stanje' zamenjal s 'stanjem vojne'. Po Locku je temelj vladavine zakon, ne sila. Zakone sprejemajo predstavniki ljudstva v imenu ljudstva, državljanji pa imajo 'pravice', neodvisne od vmešavanja vlade. To prepričanje je prevzelo prvih deset amandmajev v ameriški ustavi.

► božjo sodbo iz Svetega pisma.

Družba je delovala v prepričanju, da bo napačno dejanje v tem življenju povzročilo kazen v naslednjem. Machiavelli je preveč poudaril sodobno moralno in se sploh ni skliceval na Sveti pismo

Francoska revolucija iz leta 1789 je predstavljala popoln preobrat središča oblasti – od monarhije k ljudstvu. Tu vidimo množico, ki naskakuje Bastiljo, da bi osvobodila tiste, za katere je menila, da so bili žrtve tiranije.

»Dvome in predsodke vesti sem skušal zdraviti s človeškimi zdravili, z ljudskimi izročili. Bolj ko sem poskušal ta zdravila, bolj vznemirjena in nelagodna je postajala moja vest.«

Martin Luther

Na začetku 16. stoletja se je po Evropi širil klic. To je bil klic po 'reformi v glavah in članih' katoliške Cerkve. V prepisu ni šlo za resnico katoliškega nauka, temveč za to, kako se je Cerkev obnašala. Posledica tega so bile številne spremembe in reforme, ki se sedaj imenujejo 'reformacija'.

Cerkveni uradniki so zasedali vplivne državne službe. Mnogi od njih niso bili nič drugega kot bogati politiki. Za tiste, ki naj bi uveljavljali božje kraljestvo, se je zdelo, da so se preveč poistovetili s tem svetom. Cerkev je zahtevala davke in prodajala duhovne dobrine za denar – odpustke, maše, sveče, ceremoniale, škofije in celo samo papeštvo. Papež je bil poglavlar katoliške Cerkve, vendar se je obnašal kot posvetni vladar. Veliko ljudi je menilo, da je Cerkev pokvarjena. Leta 1502 je humanistični mislec Erazem rekel, da bi bil običajen človek užaljen, če bi ga bili imenovali duhovnik, svečenik ali menih.

Evropske dežele so hotele omejiti papeško oblast. Veliko se jih je pritoževalo, da je papež postal državni vladar, ne pa duhovni voditelj. Zahtevali so upravno, pravno in moralno reformo.

Med leti 1500 in 1517 so bili trije papeži: Aleksander VI. (Borgia), Julij II. (ki ga je tako občudoval Machiavelli) in Leon X.

Julij II. je postal načelnik papeške vojske. Papeško državo je rešil pred propadom, postavljal temelje za katedralo sv. Petra v Rimu in tudi zaposlil Michelangela, da je poslikal Sikstinsko kapelo v Vatikanu. Če se je širil klic po duhovni reformaciji, pa je bilo tisto, kar se je iz tega izcimilo, tiranija. Delovale so tudi druge močne sile in Evropa se je spremenjala:

KRALJI SO POVEČEVALI NADZOR NAD SVOJIMI KRALJESTVI. V Angliji na primer sta bila Henrik VII. in Henrik VIII. veliko močnejša od prejšnjih kraljev. S pojavom teh vladarjev je vzniknila tudi ideja nacije: eno ljudstvo z enim vladarem. Monarhe je začelo motiti, da so plačevali denar Rimu in prenašali tujo silo, ki se je vmešavalna v njihove zadeve.

IZOBRAZBA SE JE IZBOLJŠEVALA. Posledica humanizma je bil povratek h klasičnim študijem. Izobraženost in univerze so se izboljševale. Ljudje so se zdaj bolj zavedali, kaj je narobe s Cerkvio in kaj je treba spremeniti. Začeli so svobodno razmišljati, z lastno glavo. Individualizem je bil del novega vzdušja dobe, ne pa slepa poslušnost.

Drugi bistveni dejavnik v času reformacije je bil tisk. Prvič je bilo mogoče hitro izdajati in raz-

pečevati knjige in pamflete. Tisk je sporočilo reformacije razširil po Evropi tako, kot si samo generacijo pred tem ni bilo mogoče zamisliti.

Reformiranje pokvarjene Cerkve

Reformacija se je začela z iskro, ki se je kmalu razplamtel v požar. Papež Leon X. se je nenehno soočal z denarnim polom. Leta 1513 je dolgoval najmanj 125.000 dukatov, moral pa je tudi hitro zbrati denar, da bi plačal gradnjo katedrale sv. Petra. Ena od metod zbiranja denarja je bila prodaja odpustkov. Katoliška Cerkev je učila, da gredo duše po smrti v kraj, ki se imenuje vice (purgatorij). Tu se pripravijo (ocistijo) za nebesa. Običajni ljudje so verjeli, da bodo z nakupom odpustka preživeli krajski čas v vicah in tudi, da se duša nekoga, ki je že mrtev, lahko osvobodi iz vic in gre naravnost v nebesa. Ali kakor je reklo Tetzel: »Brž ko zaženketa kovanec v skrinjici, se duša izvije iz vic.«

Mladi nadškof Albert iz Mainza je zaposlil za prodajo odpustkov dominikanskega meniga z imenom Tetzel. Martin Luther, profesor Svetega pisma na wittenberški univerzi, ni bil zadovoljen s prakso odpustkov. Menil je, da ko običajni ljudje kupijo odpustke, ne vidijo več nobene nadaljnje potrebe po spremembami svojega obnašanja. Lutru so pokazali kopijo nadškofovih navodil Tetzlu. Bil je osupnen. 31. oktobra 1517 je na vrata grajske cerkve v Wittenbergu pribil plakat z '95-imi tezami proti odpustkom'. Tudi sam Luther se ni zavedal, da se je s tem začela reformacija.

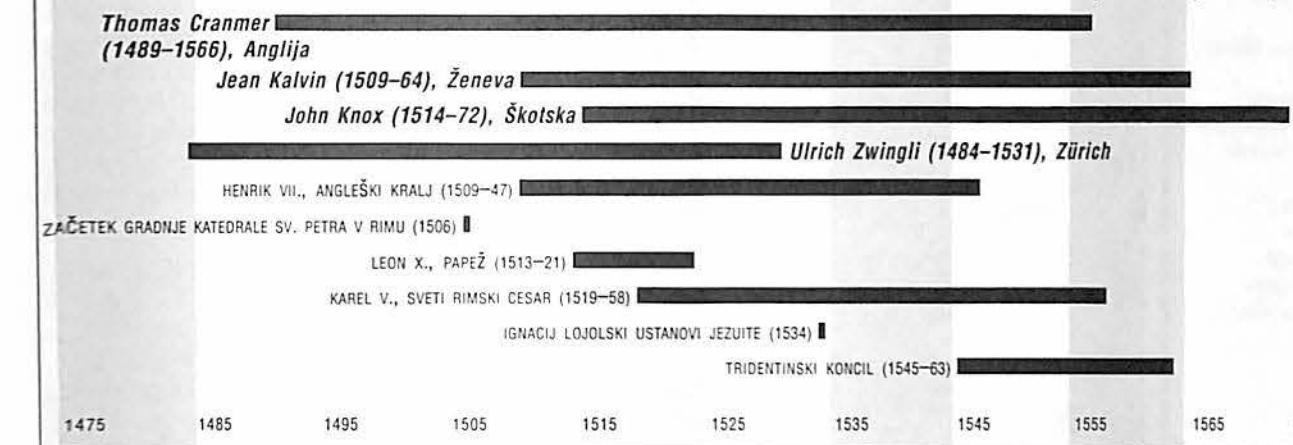
Osvobojen z vero

Martin Luther (1483–1546) se je rodil v Eislebnu v Nemčiji. Izobraževal se je za pravnika, ko ga je srečanje s smrtno napotilo v samostan. Pridružil se je avguštincom v Erfurtu in je študiral teologijo. Ob pravem času je postal profesor v Wittenbergu. Luther, trmast mož in težak, vztrajan delavec, je bolehal za verovanjem, da je Bog sodnik, ki ga je obsodil. Veroval je, da Bog ljubi vsakogar razen njega; nikoli ne bo mogel biti odrešen. Luther je bil resen mož: v nedogled je molil in stradal. Posebno težavo je imel s Pavlovim pismom Rimljancam, prvo poglavje, 17. vrstica:

V njem se namreč razoveda božja pravičnost, ki vodi iz vere v vero, kakor je zapisano: »Pravični bo živel iz vere.«

Luter je o tistem psihološko težkem času zapisal:

Kolikor je le mogoče, sem se skušal držati

edovniškega reda. Običajno sem bil skesan in sem zarabil seznam svojih grehov. Nenehno sem se povedoval. Tankovestno sem delal pokoro, ki mi je bila naložena. Pa vendarle je moja vest še naprej sledila dvom ... Dvome in predsodke vesti sem skušal zdraviti s človeškimi zdravili, z ljudskimi izročili. Zolj ko sem poskušal ta zdravila, bolj vznemirjena in nelagodna je postajala moja vest.

Luter se je obrnil k Avguštinovim spisom, njezov pogled na življenje pa se je postopno spremenil. Privzel je preprostejo teologijo, kot je bila zista, ki jo je učila Cerkev. Potem je med leti 1513 in 1518 naposled našel mir, ki ga je bil iskal. Luther je prišel do novega pogleda na Pismo Rimljancam, za katerega je bil prepričan, da je v soglasju s Pavlom in Avguštinom. Luther je v reku »Pravični bo živel iz vere« namesto svoje obsodbe videl svojo osvoboditev. Vera je bila sredstvo, s katerim je posameznik lahko prejel božjo odrešujočo milost. Biti odrešen je bilo darilo, ne pa napor. Vera je pomenila, da je Bog odrešil ljudi svobodno, ne zaradi njihovih dobrih del. Dobra dela torej niso pot k odrešitvi, temveč naravna posledica ljubečega Boga. Lutrovo razumevanje se je preoblikovalo, njegovo življenje pa spremenilo.

Lutrova verovanja se niso izoblikovala čez noč in tudi niso postala del reformacijskega nauka vse do dvajsetih let 16. stoletja.

Širjenje Lutrovih idej

Nadškof Albert iz Mainza se je zaradi Lutrovih dejanj pritožil papežu, vendar ga je papež zavrnil, češ da gre za lokalni prepir. Luther je kajpada podvomil o papeževi oblasti, prepir pa se je razvil v širše vprašanje. Hkrati so bile Lutrove teze, ki jih

je pribil na cerkvena vrata, tudi objavljene in so krožile med ljudmi. Njegovi pogledi so pridobili javno podporo, Luther pa je domala čez noč postal junak. Za Tetzla je postal nevarno hoditi po ulicah. Lokalni vladar, nemški volilni knez Friderik Saški, se je odločil, da bo Lutra branil. Friderik je bil sit italijanskih papežev, ki so se vmešavali v nemške zadeve, in je užival v nagajanju nadškofu.

Tako se je zgodilo, da je reformacija postala močna zmes religije in politike. Lutrov cilj je bil očiščenje katoliške Cerkve in ohranitev njene resnice. Toda dogodki so ga naglo prehitevali, njegovo novo videnje pa je postal duhovna in moralna reformacija celotnega krščanskega sveta. Četudi je bilo tako, nista niti Luther niti njegov kolega Philipp Melanchthon mislila, da ustanavlja novo Cerkev. To se je zgodilo postopno, dokler ni formula konkordata leta 1577 naposled vzpostavila luteransko pravovernost.

Na augsburgškem državnem zboru leta 1518 je Luther zavrnil, da bi umaknil svoja stališča. Bil je postavljen pred izbiro: ali papeževa oblast ali upor – in izbral je upor. Njegovi prijatelji so ga morali

Martina Lutra je k objavi 95-ih tez prisilila prodaja odpustkov – listin, ki so zagotavljale odrešitev duš iz vic. Te odpustke so prodajali, da bi zbrali denar za izgradnjo katedrale sv. Petra v Rimu. Luther je gledal na to kot na popolno zanikanje osrednje resnice – veroval je, da smo odrešeni zgolj tako, da verujemo v Jezusa.

»Človek, ki ima svoje lastno življenje in življenja svojih tovariških bitij za nesmiselna, ni le nesrečen, temveč docela nesposoben za življenje.«

Albert Einstein

Bila je mlada dama Jasnoba, ki je lahko potovala hitreje kot svetloba. Odpravila se je en dan na relativen način in prišla tja prejšnjo noč.

Vsaka doba ima svoj način razumevanja sveta. Svet je mogoče razumeti v okviru zavesti, tistega, kar verujemo, ali v okviru znanosti, tistega, kar vemo. Celoten način razumevanja sveta se imenuje 'paradigma'. Paradigma je model resničnosti, popoln miseln sistem za razumevanje, kaj je pomembno, in za razumevanje, kako svet deluje.

Določena dela so v takih paradigmah označila spremembo. Ena od takih del je Aristotelova *Fizika*, Ptolomejev *Almagest*, Newtonova dela *Principia* in *Optika*, Franklinova *Elektrika*, Lavoisierjeva *Kemijska*, Lyellova *Geologija* in Darwinov *Izvor vrst*. Ta dela so storila več, kot le spremenila našo

Albert Einstein je rešil nekaj skrivnosti kozmosa in znova napisal teorijo gravitacije. Naposled je shajal brez klasične fizike. Njegovo delo je postavilo pravila za vodenje zgodovine in usode univerzuma. Njegove teorije so napovedale atomsko energijo, atomsko bombo, potovanje po vesolu, radar, laserske žarke in atomske ure. Revolucioniziral je ideje časa, prostora in gibanja. Je nedvomno eden največjih znanstvenikov, ki so kdaj koli živelji.

Življenje genija

Albert Einstein (1879–1955) se je rodil v nemškem mestu Ulm, rasel pa je v Münchnu. Bil je sanjav otrok, ki ni kazal nobene dejanske genialnosti. Šolo je pustil, delno zaradi neuspeha očetovega posla, in se pridružil staršem v Milanu. Odpovedal se je nemškemu državljanstvu in leta 1901 postal švicarski državljan. Einstein ni opravil spremnega izpita na züriški politehniki za študij elektroinženirstva, vendar mu je to uspelo leta kasneje.

Po diplomi ni mogel dobiti akademske službe in je delal kot uradnik na patentnem uradu v Bernu. Med leti 1904 in 1917 je v svoji glavi preuredil univerzum. Mejniha njegovega dela sta 'Posebna relativnost' (1905), ki se ukvarja z gibanjem z visoko hitrostjo, in 'Splošna relativnost' (1915), ki se ukvarja z gravitacijo. Po nekaj letih revščine je Einsteinov sloves zrasel. Vzpon nacizma v Nemčiji je bil vzrok, da je leta 1933 od tam pobegnil v Belgijo. Njegov poletni dom v Berlinu je preiskal Gestapo, njegovo premoženje pa so zaplenili na podlagi obtožbe, da je hotel dati denar za komunistični upor. Nekatera od njegovih del so jasno sežgali pred stavbo državne opere v Berlinu, ker je bil 'judovski' fizik. Izstopil je iz pruske akademije znanosti, v katero je bil izvoljen leta 1913. Einstein je leta 1933 odšel v Princeton v Združenih državah in se ni nikoli več vrnil v Evropo. Živel je v preprosti hiši, obkrožen s knjigami in zapiski. Delal je nekaj ur vsak dan.

Einstein je bil prepričan, da je Hitlerja treba soočiti s silo. To ga je napeljalo, da je pisal predsedniku Rooseveltu in ga obvestil o možnostih atomskega cepljenja. Einsteinovo pismo predstavlja začetek atomske dobe – dobe, v kateri vsi živimo – in je obrodilo sadove, ko so vrgli atomske bombe na Hirošimo in Nagasaki leta 1945. Einstein je imel kaj malo opraviti z razvojem atomske bombe. Ko je slišal za Hirošimo, je potrto rekel: »Joj, gorje!« in je ostanek svojega življenja preživel

Fizika in misticizem

Nekateri pisci, kakšen je Fritjof Capra v knjigi *Dao fizike* [The Tao of Physics] (1976), so einsteinovske fizike uporabili kot ključ, da bi odprli mistično kontemplacijo univerzuma. Capra primerja obnašanje univerzuma, kakor ga razumemo danes, z vidiki zen budizma ali Šivinim plesom v hinduizmu.

Toda obstajal je problem. Medtem ko je Newtonova teorija dokazovala, da je mogočno potovati s svetlobno hitrostjo, je Maxwellovo delo pokazalo, da to ni mogoče. Einstein je zastavil preprosto vprašanje: Kaj se zgodi, če se gibljete s svetlobno hitrostjo?

Njegov odgovor je za vselej popolnoma preobrnil fiziko.

Teorija relativnosti

Einsteinovo delo je pokazalo, da je opazovalec del procesa. Rekel je, da so teorije 'svobodne stvaritve človekovega duha'.

- Če stojite pri miru na obali, se valovi gibljejo mimo vas.
- Če ste v čolnu in se gibljete z valovi, ne vidite nikakršnega gibanja v valovih, zgolj ravno črto.

Pri obojem gre za zaznavo in obe sta resnični. Einstein je pokazal, da je realnost podobna temu. Mi lahko mislimo, da mirujemo na določeni točki, vendar se dejansko gibljemo. (Pojem, da mirujemo, je navidezen.) Obstajamo na vrteči se zemeljski krogli, ki po orbiti potuje okrog Sonca v vselej spreminjačem se univerzumu. Dejstvo, da se gibljemo, ne zadeva le naše ideje realnosti, temveč tudi samo realnost.

»Vlak je prispel ob sedmih.« Kaj to dejansko pomeni? Pomeni, da sta bila kazalca na moji uri, ko je vlak prispel na postajo, postavljena na sedmici in dvanajstici. Za vsakdanje namene je to ustrezno. Za dolge razdalje pa svetloba seveda potrebuje nekaj časa, preden prispe. Svetloba potrebuje 2,5 sekunde, da z Lune doseže Zemljo. Ko pogledamo v nebo, vidimo Luno, ne tako, kakšna je zdaj, temveč tako, kakšna je bila pred 2,5 sekundami. Ne gledamo sedanosti, temveč preteklost.

Zamislite si, da postavite uro na Zemljo in na Luno in ju hočete uravnati na isti čas. To lahko naredite tako, da postavite svetlobni signal na pol poti med njima. Tako bo svetloba potrebovala 1,25 sekunde, da bo doseglj uro na Zemlji in uro na Luni. Dve uri lahko s to metodo uravnamo tako, da kažeta isti čas.

Zdaj pa si zamislite, da ste na vlaku, ki potuje s hitrostjo šestih milij. Ste na tiru za vlakom, ki potuje s hitrostjo sedmih milij. Zdi se, da vlak zunaj okna potuje deset milij hitreje kot vi.

Toda medtem ko utegne to biti res za vlake, ne velja za svetlobo. Ne glede na to, kako hitro potujete, svetloba vselej potuje 300.000 km na sekundo.

Kakor vam drago?

RELATIVIZEM

razlage pojasnjujemo v skladu z našim prejšnjim razumevanjem sveta. Vendar je odveč, da religijo postavljamo proti znanosti na način milo za drag. Čudež je po razlagi izjema in kaže onstran tistega, kar razumemo kot resničnost, torej k nečemu večjemu. Maurice Wiles v knjigi *Božje delovanje v svetu* [God's Action in the World] piše: *Edini način, kako je mogoče spoznati Boga, je v tem, da ga doživimo; to je način, ki ima več skupnega s pridobivanjem vednosti preko osebne ljubezni ali pesniškega vpogleda, kot z načinom, s katerim se zasnuje znanstvena vednost o svetu. Tako pridobljene vednosti ni mogoče izpeljati iz njenega danega odnosa do človekovega izkustva in človekovega bivanja in potem izraziti v obliki, ki bi nam omogočila govoriti o božjem odnosu do brezdušnega reda stvarstva kot takega.*

Kar koli si že mislimo o dejstvu čudežev, so to dogodki, ki izvajajo naša vsakdanja verovanja. Zaradi tega bi nam čudeži nemara morali pomagati pri tem, da bi se spet posvetili večjim vprašanjem človekovega obstajanja in resničnosti.

Za nadaljnje premišljevanje

1. Mislite, da je mogoč dogodek, ki je religiozno resničen, zgodovinsko pa ne? Zakaj? Zakaj ne?
2. Naštejte Humove dokaze proti pojavi čudežev po stopnji jakosti in pojasnite, zakaj ste posamezne dokaze uvrstili na ustrezna mesta.
3. Če čudeži obstajajo, kakšen je potem njihov cilj? Poznate kakšen sodoben dogodek, ki ga pristejava med čudeže? Če čudeže ustvarja Bog, kako lahko potem ločimo pristroj od ponarejenega?

Kaj je, po vašem mnenju, tisto, kar naredi velikega učitelja? Tu navajamo, kaj je o svojem učitelju filozofije rekel Johann Gottfried Herder, učenec 18. stoletja:
Imel sem dobro srečo, da sem poznal filozofa ... V svojih mladih letih je imel posrečeno svežino mladosti; mislim, da jo je obdržal tudi v visoki starosti. Njegovo visoko čelo, ustvarjeno za mišljenje, je bilo sedež umirjene vedrine in radosti. Iz njegovih ust je tekel zelo domiselen govor. Na voljo so mu bili šala in dovitip ter bistroumnost ... Ravnodušen ni bil do nobene stvari, ki jo je bilo vredno vedeti ... Spodbujal je ter prijetno silil k samostojnemu mišljenju ... Ta mož, ki ga omenjam z največjo hvaležnostjo in spoštovanjem, je bil Immanuel Kant.

Immanuel Kant je bil filozof razsvetljenstva. To je bilo intelektualno gibanje v 18. stoletju, ki ga običajno povezujemo z metodami novih znanosti, katerih uteviljitelj je bil Newton, in z drugimi filozofskimi in intelektualnimi področji mišljenja. Razsvetljenstvo je bilo pogosto, čeravno ne vselej, svobodno razmišljajoče in protireligiozno. V nekaterih deželah, najbolj znana po tem je bila Francija, so mislec za svoje ideje tvegali trpljenje in zapor.

Mož z veličino duha

Kant (1724–1804) se je rodil v Königsbergu v Prusiji. Njegov oče je bil sedlar. Omogočil mu je temeljito osnovno izobrazbo; naposled je odšel na univerzo v Königsbergu, kjer je leta 1755 postal neplačan predavatelj. Leta 1770 je bil izvoljen za profesorja logike in metafizike. Tam je ostal vse do treh let pred smrtno.

Vsi komentarji Kantovega življenja slikajo njegovo bivanje kot izjemno običajno in mirno. Bil je urejen mož, nagnjen k izjemni točnosti, tako da so lokalni ljudje naravnivali svoje ure po njegovem dnevнем sprehodu po mestu. Potoval je zelo malo, nikoli ni bil poročen, vendar je ljubil družbo žensk. Imel je veliko prijateljev, občudovali in spoštovali pa so ga vsi, ki so ga poznali. Vendar

pa obstaja splošno mnenje, da je bil Immanuel Kant redkost, človek z resnično veličino duha. Bil je mislec.

A. M. Quinton je zanj rekel, da »se je bolj kot kdor koli dotlej približal temu, da je v sebi kombiniral spekulativno izvirnost Platona in enciklopedično celovitost Aristotela«.

Leta 1784 je Kant v neki reviji napisal članek in se vprašal: Kaj je razsvetljenstvo? Njegov odgovor je bil, da je razsvetljenstvo 'človekov izhod iz nedoletnosti, ki je je kriv sam'. Moški in ženske so se otroško opirali na zunanje avtoritete in jim dajali prednost pred svojim lastnim razumevanjem. Geslo razsvetljenstva je torej bilo: »Drzni si vedeti!« »Drzni si uporabiti svoj lastni razum!« V tej zvezni se to še posebej nanaša na religijo. Usoda človeške narave je v napredku, ne pa v preteklih verovanjih. Svet je postal polnoleten. V sredo prizorišča prihaja razum.

Leta 1781 je Kant objavil svojo *Kritiko čistega uma*, v kateri je postavil razsvetljen pristop do človekove vednosti. Njegova namera je bila ponovno oceniti:

- metafiziko:
kaj lahko vem o svetu?
  - religijo:
v kaj lahko upam?
  - etiko:
kaj bi moral delati?
  - antropologijo:
kaj je človeštvo?
- Kantovi glavni spisi so:
- *Kritika čistega uma* (1781)
  - *Prolegomena za vsako prihodnjo metafiziko, ki bi mogla veljati za znanost* (1783)
  - *Temelji metafizike nравства* (1785)
  - *Kritika praktičnega uma* (1788)

»Čas in prostor sta zgolj čutni oblikи našega zora, ne pa določili, dani, kot da obstajata sami na sebi.«

Immanuel Kant

Krščanske religiozne skupnosti pogosto vidijo svojo vlogo kot pomoč svojim tovarišem-ljudem tako, da so priběžališča ali mesta molitve.

Misticizem ima razne oblike tako na Vzhodu kot na Zahodu. V bistvu je to verovanje, ki se izpeljuje iz osebnega izkustva univerzalne enotnosti. Mistična izkušnja se zgodi takrat, ko posamezno osebo vsrka večja celota. Mistično izkustvo je dvignjena zavest, ki ljudi dvigne nad raven posvetnega trpljenja in zla.

Eden od glavnih svetovnih religioznih odgovorov na problem zla – misticizem – ima različne izraze:

- ▶ istovetenje sebe z božanskim duhom;
- ▶ osamitev duše ali jaza pred trpljenjem;
- ▶ združitev duše z neko transcendentno silo.

Kot odgovor na zlo in trpljenje so misticizem kritizirali zaradi njegove zatopljenosti v samega sebe in nedružabnih vidikov. Toda religiozni in nereligiозni 'mistični' pogosto varujejo pred vsako prakso, ki pozablja ljubezen in skrb za druge.

Vedno večje število duhovnih piscev kritizira družbo zaradi njene plitkosti pri prizadevanju, da bi se ognila bolečini in trpljenju. S trpljenjem se skušajo spopasti tako, da se vanj potopijo. To lahko imenujemo negativna pot: naj bo bolečina bolečina. Matthew Fox (1983) komentira:

Danes bodo v Ameriki ... požrli 76 milijonov kapsul valiuma. Poleg tega se bo okrog 30 milijonov ljudi prilepilo na sentimentalne nadaljevanke na televiziji. Zdi se, da naša kultura ni dobro prilagojena, da bi opravila z bolečino. Bolečina je današnja neomenljiva resničnost, podobno kot je bila v viktorijanski dobi neomenljiva spolnost. Bolečina je povsod – globoka, nedojemljiva, neizmerljiva, kozmična bolečina. In treba jo je imenovati s pravim imenom, tako da lahko našo bolečino slavimo, to je, stopamo vanjo ... Soočanje s temo, dopuščanje bolečine, dopuščanje, da je bolečina bolečina, ni nikoli lahko. To je razlog, zakaj je pogum – širokosrčnost – najbolj bistvena vrlina na duhovnem potovanju.

Duhovni mislec in pisci so se skozi stoletja oklepali bolečine kot načina soočanja z njo. Za nekatere je izkustvo bolečine in trpljenja ključ do tega, da imamo usmiljenje do drugih in tako je trpljenje smiselno, drugi se s tem lahko okoristijo.

In končno, način žrtvovanja. To je ideja, da do trpljenja pride zato, ker ga nekako nosimo na račun nekoga drugega. Idejo lahko vidimo v hebrejski Bibliji v knjigi preroka Izaije. Za poglavja

40–55 se domneva, da so bila napisana med velikem trpljenjem judovskega ljudstva – v 6. stoletju pred Kristusom, ko je bilo ljudstvo poraženo in v pregnanstu. Prerok govorji o posamezniku, ki 'je nosil naše trpljenje, si naložil naše bolečine ... A zaradi naših grehov je bil ranjen, potrt zaradi naših hudobij. Za naše zveličanje ga je zadela kažen, po njegovih ranah smo ozdraveli.'

Religiozna ideja, ki jo tu imamo, je, da bi se posameznik (nemara simbol ljudstva Izraelovega) lahko spokoril za grehe ljudstva tako, da bi on sam prenašal trpljenje. V teologiji se na takega posameznika sklicujejo kot na trpečega služabnika.

Kristjani istovetijo Kristusa s trpečim služabnikom. Za krščansko vero je bistveno, da je bil Kristus nekako Bog v človeški obliki (učlovečen) in da je s smrtnjo na križu stopil v človeško trpljenje in prevzel nase trpljenje sveta. To gledišče meni, da Bog sam prevzema odgovornost za zlo in trpljenje v svetu.

Krščanstvo pozna več načinov razumevanja pomena Kristusove smrti in trpljenja, ki se imenuje pokora. Nemara je eno od najmočnejših verovanj njegovo žrtvovanje na križu. Da je torej Bog – zaradi Kristusovega žrtvovanja – nekako pokazal svojo ljubezen in spravo s svetom, ki se je odvrnil od njega. Janezov evangelij je to povedal takole:

Bog je namreč svet tako ljubil, da je dal svojega edinorodenega Sina, da bi se nihče, kdor veruje vanj, ne pogubil, ampak bi imel večno življenje. Bog namreč ni poslal svojega Sina na svet, da bi svet sodil, ampak da bi svet preko njega odrešil.

Nova zaveza, Pismo Hebrejecem pa pravi:
Tako pa se je prikazal enkrat ob koncu časov in odpravil greh, s tem da je daroval sebe. Kakor je ljudem določeno enkrat umreti, nato pa pride sodba, tako se je tudi Kristus enkrat daroval, da je odvzel grehe mnogih. Drugič pa se ne bo prikazal zaradi greha, temveč kot zveličar tistim, ki ga pričakujejo.

Za nadaljnje premišljevanje

1. Človeško trpljenje lahko povzroči, da nekateri ljudje ne verujejo v Boga. Za druge je spet priložnost za vero vanj. Kateri dejavniki utegnijo vplivati na ta dva različna odgovora?
2. Zakaj problem zla predstavlja resno težavo za krščansko mišljenje?
3. Kateri nereligiозni odgovor na problem zla in trpljenja se vam zdi najbolj prepričljiv in zakaj?

Bog Mati?

FEMINIZEM

Obstaja pesmica za otroke, ki ste se je nemara naučili, ko ste bili mladi:

*Iz česa so narejene male deklice,
iz česa so narejene male deklice?
Iz sladkorja in dišav in vseh ljubkih stvari,
iz tega so narejene male deklice.
Iz česa so narejeni mali dečki,
iz česa so narejeni mali dečki?
Iz žab in polžev in kužkovi repov,
iz tega so narejeni mali dečki.*

Če se ozrete po vaši skupini, boste nemara dobili občutek, da je to res. Toda zakaj? Ali so dečki dejansko 'naravno' nagajivi? So deklice res 'naravno' dobre? Ali to, da smo moški ali ženska nuj-

no povzroča razliko v vrlinah ali značaju osebe? Zakaj bi morali dečkom 'dopuščati', da so pus tolisci; zakaj bi dekleta morala biti 'ujeta' v to, da so prijazna? Kaj je tisto, kar naredi, da sta moški in ženska taka, kakršna sta – biologija ali kultura?

Ženska in družba

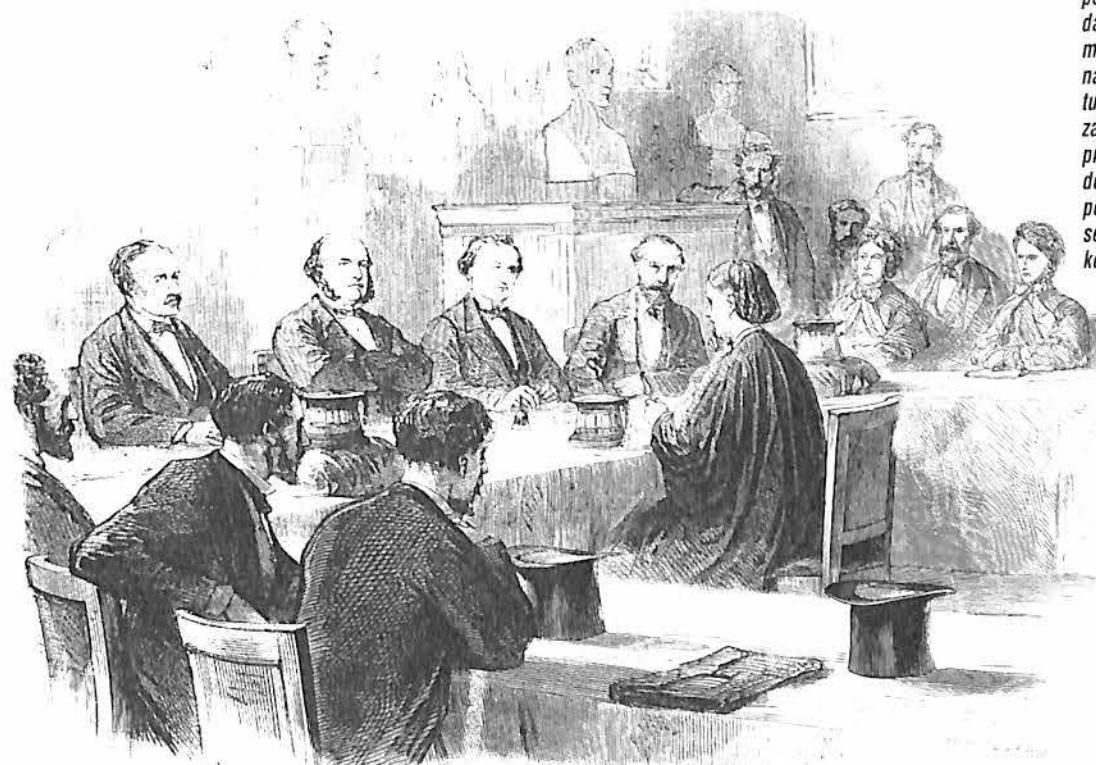
Feminizem je široka filozofija, ki se ukvarja z mestom in naravo ženske v družbi. Obstajata dve pomembni veji feminizma, ki sta vplivni v sodobnem času:

FEMINIZEM 'ENAKIH PRAVIC' – ki si položaj ženske v družbi prizadeva spremeniti s spremembami zakona. Feminizem 'enakih pravic' je prepričan,

»Ni več Juda ne Grka, ni več sužnja ne svobodnjaka, ni več moškega ne ženske: zakaj vsi ste eno v Kristusu Jezusu.«

Pavlovo pismo
Galačanom

Elizabeth Garrett Anderson je prejela doktorat iz medicine v Parizu leta 1870. Njen primer je bil poglaviti razlog, da so britanske medicinske šole naposled odprli tudi ženskim. Boj za to, da bi ženske pridobile dostop do vplivnih položajev, se je pokazal kot dolg in trd.

Marija, Jezusova mati, ima v katoliški veroizpovedi posebno vlogo. Kdo naj bolje kot mati razume našo bolečino in simpatizira z našimi molitvami? Marija je postala nekakšen simbol revnih in zatiranih.

Jezus jo pohvali – 'Marija si je izvolila najboljši del' – v primerjavi z domačo in tradicionalno vlogo njene sestre.

OPAZNA JE ZGODBA O ŽENSKI, KI NENEHNO KRVAVI. Ta medicinski problem bi žensko izključil iz vseh relegioznih ceremonij. Vsakdo, ki bi se je dotaknil, bi postal 'nečist', kar je verjetno razlog, zakaj se je Jezusa dotaknila skrivoma. Jezus jo je blagoslovil in jo ozdravil. Tako je uveljavil ženske in njihova telesa.

Nekje drugje v evangelijsih prilika o izgubljeni drahmi kaže Boga kot žensko, ki išče izgubljeno. Druga prilika slika Boga kot žensko, ki umesi kvass v moko in kaže, kako bo vladavina božjega kraljestva prežemala celotno zemljo.

Tradicionalno štejejo Petrovo razglasitev, da je Jezus Mesija, za preobrat v evangelijsih. Do tega preobrata so si Jezusovi učenci ustvarili o njem različna mnenja, toda Petrovo odkritje postavi Jezusa na pot proti Jeruzalemu, smrti in vstajenju.

Velja omeniti, da v evangelijsih obstaja še eno priznanje Jezusovega mesijanstva, in to s strani ženske. Ko pride Marta, da bi srečala Jezusa po

smrti svojega brata Lazarja, pravi:
Da, Gospod. Trdno verujem, da si ti Kristus, Božji Sin, ki prihaja na svet.

Vendar pa je zgodovina odmerila Marti malo pozornosti v primerjavi s Petrom.

Krščanstvo se je navzlic Jezusovi pozitivni drži do žensk razvijalo v patriarhalno smer. Opravičilo za to so našli v Genezi, v razlagi o Adamu in Evi. Tudi Pavlova pisma v Novi zavezi včasih govorijo o ženskem podrejanju, o tem, da so moški 'glave', da so ženske v cerkvi tiho ...

To je mnoge kristjane vodilo k prepričanju, da Sveti pismo uči, da so ženske glede na moške drugotne. Mnogo kristjanov bi to še vedno dokazovalo tudi v današnji Cerkvi.

Toda veliko drugih kristjanov je prepričanih, da je Pavel pisal v posebni situaciji in dajal nasvete, ki so primerni za njegovo, ne pa za našo kulturo. Nekateri sodobni znanstveniki trdijo, da večja svetopisemska in krščanska načela preoblikovanja in osvoboditve kličejo po enakosti med moškimi in ženskami in po koncu starih delitev. Sam Pavel je Galačanom napisal:
Ni več Juda ne Grka, ni več sužnja ne svobodnjaka, ni več moškega ne ženske: zakaj vsi ste eno v Kristusu Jezusu.

Te vizije preseganja sestava po narodnosti, hierarhiji in spolu sprejemajo mnoge krščanske feministke. Nanjo gledajo kot na pravo krščansko vizijo, vizijo, ki daje upanje ženskam in bo pomagala zgraditi boljši svet.

Za nadaljnje premišljevanje

1. Če je Bog ženska, kakšne posledice bi to utegnilo imeti za krščansko Cerkev, teologijo in vero?
2. Kateri so religiozni razlogi za zavnitev stališča, da je Bog ženska? Kateri med njimi je najbolj prepričljiv? Najmanj prepričljiv? Zakaj?
3. Oblikujte dve skupini. Ena skupina naj dokazuje, da so Pavlova pisma božansko navdahnjena in kažejo, da morajo nad ženskami vladati moški. Druga skupina naj na podlagi Svetega pisma dokazuje proti stališčem prve. Po razpravi ocenite vaša lastna stališča in prepričanja.

pri zadnji večerji. Mislio, da je sveti Gral prinesel iz Palestine v Britanijo Jožef iz Arimateje, ki je oskrbel grob za Jezusov pokop, in ga skril v bližini Glastonburyja. Mit o svetem Gralu je vplival na mnoge duhovne in okultistične skupine. Glastonbury pa je romarski kraj za mnoge ljudi Nove dobe.

Kako prepoznati Nove dobe

Znano je, da je gibanje Nove dobe težko definirati, saj je tako raznoliko. V svoji osebni opredelitevi je David Spangler predlagal štiri ravni, kjer je mogoče srečati in raziskati podobo Nove dobe:

POTROŠNIŠKA RAVEN je površinska in vključuje branje novodobnih revij in nošenje novodobnih oblik in čevljev.

RAVEN PRIVLAČNOSTI. Na tej ravni posamezniki ali skupine preživljajo svojo lastno domišljijo pustolovščine in moči preko okultnih in nadzemeljskih oblik. »Volja in ustvarjalnost posameznika se je pogosto vdala močnemu voditelju ali privlačni zadavi.«

NOVA DOBA KOT PODOBA SPREMEMBE. Tu

gre za idejo preoblikovanja ali paradigmatskega premika. Ta podoba je ena od najpopularnejših podob v novodobnih publikacijah. Na Nove dobo se gleda kot na nov zbir vrednot v družbenem, ekonomskem in tehnološkem okviru.

NOVA DOBA KOT UTELEŠENJE SVETEGA. Za Davida Spanglerja je to pravzaprav tisto, za kar gre. Na tej ravni je Nova doba duhovni dogodek, rojstvo nove zavesti, novo zavedanje in izkustvo življenja. Z njegovimi besedami: »Ta četrta raven se ukvarja s poistovetenjem, imenovanjem in raziskovanjem narave svetega izkustva, ki leži v osrčju te kulture. To ni zgolj religiozno iskanje, saj izkušnja svetega ni zgolj religiozna. Je tudi intelektualna, umetniška, čustvena in fizična ... Zame je to vprašanje 'preimenovanja svetega' najgloblje, za kar gre Novi dobi ... Preimenovati sveto pomeni imeti drugačen pogled na univerzum. Pomeni ponovno razširitev tistih meja, ki smo jih postavili okrog Boga, celo ponovno opredelitev narave božanskega ... Pomeni pogled na predmete, ljudi in dogodke v našem življenju in pomeni reči: 'Vi ste sveti. V vas in z vami lahko najdem zakramentalne odlomke, ki me znova

Sodobni druidi opravljajo obred poletnega solsticija v Stonehengu, priklicujoč stare keltske rituale. Dandanes mnogi iščejo duhovnost, ki se dotika starih korenin in ljudi pripelje bliže k naravi in ki se sklicuje na naše občutke, ne pa na naš razum.

Vplivi na Nove dobe

RACIONALNO, ZNANSTVENO MIŠLJENJE

PREMIK
PARADIGME?

- Astrologija
- Keltski druidizem
- Gnostiki (1.–3. stoletje po Kr.)
- Hindujske vede (1800–1200 pr. Kr.)
- Hermetična (ezoterična) misel
- Legende o kralju Arturju
- Alkimija (srednji vek)
- Judovska Kabala (mistične ideje), napisana leta 1280
- Staroselska ameriška religija
- Jakob Böhme, mistik (1575–1624)
- Emmanuel Swedenborg, okultist (1688–1722)
- William Blake, pesnik/slikar (1757–1827)
- Carl Gustav Jung, psichoanalitik (1875–1961)
- Ameriški transcedentalisti, pesniki/filozofi (ustanovljeni leta 1836)
- Gospa Blavatskaja, okultistka (1831–91)
- William James, filozof (1842–1910)
- Rudolf Steiner, okultist/pedagog (1861–1925)
- Arthur Koestler, pisatelj/filozof (1905–83)
- Vodnarjeva zarota, knjiga Marilyn Ferguson (1981)
- Wrekin Trust, ustanovitelj sir George Trevelyan
- Findhornska skupnost
- Glastonburyjski festival
- Podmena o Gaii Jamesa Lovelocka
- Abraham Maslow, psiholog/filozof (1908–70)
- Carl Rogers, psiholog (1902–87)

MIŠLJENJE NOVE DOBE

Stvarno kazalo

Naj v našem duhu ostanejo nekatera vprašanja:

- Ali mi vodimo naš univerzum? Nam je znanost pokazala zanesljiv način vednosti o tem, kaj je resnično?
- Smo z našim univerzumom uskljeni? Ali je Nova doba tu, da nam da upanje za celovit pogled na resničnost?
- Ali nam naši čuti ponujajo zanesljiv način vednosti o tem, kaj je resnično? Ali nam je empirizem ponudil pot naprej?
- Ali je resnica tista, ki deluje? Nam je pragmatizem dal praktično rešitev za vprašanje, kaj je resnično?
- Je uporaba duha in razuma edini način, kako določiti resničnost? Mar racionalizem ponuja resničen način vednosti?
- Ali imajo človeška bitja vse potenciale, ki jih potrebujejo sama na sebi, da bi osmislima resničnost in iz nje tudi živila? Je humanizem religija bodočnosti?

Ali pa je vir vse resnice in resničnosti v višjem področju smisla? Je resnica v Bogu?

Zgolj domnevajmo, da je. Ali lahko glede na našo vzgojo in naše kulturne domneve še vedno razmišljamo o Bogu? Je Bog odprta ali zaprta izbira?

Za nadaljnje premišljevanje

1. Ali mislite, da je vednost napredovala? Kako? Kako ne?
2. Kot skupina nastlikajte sliko, kako bo po vašem mnenju videti jutrišnji svet? Kaj mislite, katere bodo prevladujoče ideje, verovanja in vrednote?
3. Kakšna je filozofija na vaši šoli?

Adopcionizem 111
agnosticizem 42
Ajshil 182
Akademija 11, 201
Akvinski, Tomaž 34-36, 38-39,
96, 136, 144, 174, 183
Albert Veliki 36
Aleksander Veliki 11, 14
alkimija 80
alternativne terapije 192
Ambrožij 18
Anderson, Elizabeth Garrett 186
animizem 196
Anzelm 32-33
Apolinarij 112
apostoli 122
arhetipi 78
Arij 109, 110
Aristotel 12, 14, 16, 21-22,
31-32, 35-36, 46, 104, 106,
144, 201
Asad Muhammed 163
asketizem 177
astrologija 18, 191
Atanazij 110, 112, 127
ateizem 42, 72, 77, 91-92, 99
Aulen, Gustaf 171
Avguštin iz Hipona 17, 31-32,
33, 129, 144, 176, 183
avtentično bivanje 64, 66

Bacon, Francis 100, 151
Barth, Karl 62, 118, 136, 147
Bauer, Bruno 108
Beckett, Samuel 59, 100
behaviorizem 27, 29
Bentham, Jeremy 105
Berger, Peter 162
Berkeley, škof 51, 53, 54
Berne, Eric 197
Blake, William 192
Blavatskaja, gospa 196
Bloom, Anthony 118
božje bivanje 48, 58, 66,
70-71, 100, 119, 142, 146,
155, 176

božji značaj 32
Boecij 32
Böhme, Jakob 43, 192
Bonhoeffer, Dietrich 120
Boswell, James 57
Boyle, Robert 52
Bramante, Donato 96
Britansko humanistično gibanje
107
Buber, Martin 103
Bultmann, Rudolf 65, 136, 142,
147, 172
Butler, Josephine 186

Camus, Albert 59, 103
Capra, Fritjof 145
Charcot, Jean Martin 74
Chardin, Pierre Teilhard de 142
Cicero 18, 88, 97
Cosimo starejši 96

Čudeži 57-58, 136, 148-149,
151

Darwin, Charles 138, 144
dao 83
Davies, Emily 186
deizem 42, 104, 150
delovne teorije vrednosti 92
demokracija 82, 85
Demokrit 9
Descartes, René 23, 34, 46, 56,
200

Dewey, John 158, 201
dialektični materializem 91
docetisti 111
Dodd, C. H. 113
dokaz iz načrta 38, 57, 139
Dostoevski, Fjodor 59
duša 22, 24
Duns Scot 64
dualizem 23, 25-26, 170, 174

Einstein, Albert 144, 146
eksistencializem 59, 64, 66
Eliot, George 73
Eliot, T. S. 166
Engels, Friedrich 91
Epikur 24, 28, 104, 176
epistemologija 8, 12
Erhardov seminarSKI trening
(EST) 197
Esalen, inštitut 197
evangelicanstvo 136
evangelij 115, 122, 133, 135,
170, 190

Fawcett, Millicent 186
Fellows, Noel 118
feminizem 179, 183-184,
187-188
fenomenologija 67, 162
Ferguson, Marilyn 191, 197
Feuerbach, Ludwig 69, 77
Ficino, Marsilio 96
Filip Makedonski 11
Filippo Brunelleschi 96
Filon 183
forme, teorija 12-13, 14, 16, 20
Franček Asiški 177
Franklin, Benjamin 144
Freud, Sigmund 69, 71, 74, 78,
172, 199
Friedan, Betty 187

Galileo Galilei 28, 46, 145
Gandhi, Mahatma 145
Gaunilo 34
gibanje Nove dobe
191, 194, 197, 200
gnosticizem 126-127, 168, 196
Gorgias 12
Greer, Germaine 187
Gregor iz Nise 43
Guinness, Os 162-163

Hegel, Georg 62, 69, 91, 134, 158, 182, 192
Heidegger, Martin 59, 63-64
Henrik VIII., kralj 128, 131
Henry, Carl 136
Heraklit 9, 11, 201
hermetična misel 192
Herod, kralj 108
Hick, John 42
Hieronim 188
hipnoza 74
Hobbes, Thomas 24, 28, 87
Hopkins, Gerard Manley 64
hudič 170, 172
humanizem 95, 97, 104-105, 121, 128
Hume, David 38, 55-56, 58, 150
Husserl, Edmund 67
Huxley, Julian 107, 197

Identiteta 21
Ignacij iz Antiohije 111
Ignacij Lojolski 132
Irenej 122, 168
islam 162, 163
Izajija, prerok 40, 178
izkustvo (empirizem) 51, 57, 104, 154, 160-161

James, William 40, 158, 193
janzenisti 117
jezuiti 117, 132
Jezus iz Nazareta 90, 108, 113, 118, 120, 134-135, 149, 151, 170, 178, 188-189
Julian iz Norwicha, Dame 43
Julij II., papež 86, 88, 98, 128
Jung, Carl Gustav 78
Justin Mučenec 9, 112

Kabala 43, 192
Kafka, Franz 59
kalcedonski koncil 112
Kalvin, Jean 82, 131
Kant, Immanuel 34, 38, 102, 153
kapitalizem 92
karizmatično gibanje 42
Kepler, Johan 145

Kierkegaard, Søren 59, 60
King, Martin Luther 186
Klemen Aleksandrijski 188
Knight, Margaret 107
Koch, Kurt 172
Koestler, Arthur 29, 193
kolektivno nezavedno 78
komunizem 91-92
Copernik, Nikolaj 46, 50, 144-145
kristologija 109-110
Küng, Hans 107
kvantna teorija 146

Lavoisier, Antoine Laurent 144
Leonardo da Vinci 96
Levi-Strauss, Claude 200
Lewis, C. S. 118, 166
liberalna teologija 44, 136
Licej 14
Linné 140
Lippi, Filippo 98
Locke, John 51, 89
Lukrec 176
Luter, Martin 98, 128, 144, 154
Lyell, Charles 139, 144

Machiavelli, Niccolò 86, 128
mandala 80
manihejci 18
Marcel, Gabriel 68
Marija, Jezusova mati 40, 188
marksizem 28, 91-92, 137, 187
Marx, Karl 28, 69, 71, 91-92, 103
Maslow, Abraham 197
materializem 26, 28, 70, 74, 105
Medičejci 86, 90
Melanchthon, Philipp 129
Mesija 113
mestne države 82, 86
metafizika 14, 102, 153
Michelangelo 96, 128
Mill, John Stuart 105, 185
misticizem 14, 41, 43, 178
monarhianizem 111
monoteizem 31
More, sir Thomas 85

Nacizem 99, 120, 144
nadčlovek 103
napredok, ideja o 91, 138
naravna teologija 38, 96
Newton, Isaac 28, 144-145, 150, 200
nezavedno 74, 78
Nicejski koncil 109, 112
Nietzsche, Friedrich 99-100, 106
Nightingale, Florence 186
novoplatonizem 18, 32, 96, 126
numinozni občutki 78

Očetje-puščavniki 43
občutek 51
odtujitev 92
Ojdipov kompleks 76
okultno 168
ontološki dokaz 32, 49
Origen 127
osebnosti, vrste 79
Owen, Robert 186
ozdravljenje, krščansko 42, 166

Paine, Thomas 104, 184
Paley, William 38, 139
panteizem 42
paranormalno 165-166, 168
Pariz, univerza v 35
Parmenid 9, 11
Pascal, Blaise 43, 117
Pavel, apostol 19, 40, 90, 118, 128, 135, 181, 190
Pavlov, Ivan 27
Peirce, Charles Sanders 158
Perry, Michael 169
pet poti 37
Peter, apostol 134, 170, 190
Pilat, Poncij 108
Pitagora 11, 14
Planck, Max 146
Platon 10-11, 14, 16, 21-22, 24, 31, 32, 33, 35, 50, 82, 97, 102, 104, 174, 180, 183, 201
Plotin 18, 32
poklicanost 42
politična filozofija 81
politična teorija 86, 91
pragmatizem 86, 158, 161
pravica, ideja o 81, 83, 89
preživetje po smrti 25

Protagora 83, 104
protireformacija 132
psihoanaliza 74, 78, 198
psihološka projekcija 69, 182
psiologija 27, 74, 158, 197

Racionalizem 23, 50, 133, 154, 160-161
različnosti (pluralizem) 160, 162-163
razredni boj 91
razsvetljenstvo 54, 59, 104, 118, 153, 162, 172, 184, 201
reformacija 95, 98, 128, 131
relativizem 160-162
relativnost, teorija 144-145
religiozna vzgoja 162
religiozno doživetje 40, 43, 45, 62, 80, 117-119, 134-135, 161-162, 166
renesansa 35, 88, 95, 104, 176
Robinson, John A. T. 39
Rolle, Richard 43
Russell, Bertrand 27, 34, 106, 161
Ryle, Gilbert 24

Samostani 33, 95
Sartre, Jean-Paul 59, 66, 100
satira 56
Schleiermacher, Friedrich 44, 69
Schweitzer, Albert 135
sebstvo, teorija 197, 199
seksualnost 76
Seneka 24
sholastika 32, 95, 97
Sidgwick, Henry 105
skepticizem 55
Skinner, B. F. 24, 28
sofisti 12, 82
Sokrat 9-11, 12, 24
Spangler, David 193
Spencer, Herbert 140
Spengler, Oswald 103
Spinoza, Baruch de 24, 34, 42, 146
spiritualizem 166, 168
spreobrnjenje, religiozno 42
srednji vek 33, 95

Steiner, Rudolf 193
Stevenson, Robert Louis 79
stoiki 106
Strauss, David Friedrich 135
sufizem 43
sv. Trojica, doktrina 32, 127
sv. Anton 19
Svetlo pismo 21, 32, 40, 65, 97, 122, 127, 131-134, 136-137, 139-140, 148, 167, 172, 181, 188
Swedenborg, Emmanuel 192

Škratje 166

Tacit 108
Temple, William 24
teologija osvoboditve 137
teologija procesa 142, 176
Tereza Avilska 43
Tertulijan 111, 126, 182
Tillich, Paul 39, 62, 48
Toffler, Alvin 201
Tolstoj, Lev 61
transakcijska analiza 197
transcendentna 166
transcendentalizem 192
transsubstancijacija 35
Trevelyan, George 193
tridentinski koncil 132
trpljenje, problem 174, 178, 199

Utilitarizem 104, 156
utopija 85

Van Eyck, Jan 98
Vede, hindujske 192
vednost, teorija 52, 56, 104-105, 154
vera 17, 33, 53, 62, 129, 132, 136
veriga bivanja, velika 35, 139
Viktorin 19
Vitz, Paul 197
vladavina, oblike 81

vladavina, teorija 88
votlina, Platonova alegorija o 13
vzgoja, ideje o 83
vzgoje, filozofija 200
vzrok in posledica 37, 56

Wagner, Richard 99
Watson, J. B. 24
Wesley, John 42, 118
Wittgenstein, Ludwig 18, 24, 147
Wollstonecraft, Mary 184
Wundt, Wilhelm 27

Zaznavanje 54
zeloti 114
zlo 174, 177
znanstveno razumevanje 142, 144, 150, 158
Zwingli, Ulrich 132